Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 283 (9660) 1974 чылдың декабрь 4, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

„СОЮЗ-16“—УЖУДУУШКУНДА

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Декабрьның 2-де Москваның-биле 20 шак чедип турда, космостуң «Союз-16» корабли черни беш удаа дескинген. Бешки долганыышкын үезинде шимчээшкинниң траекториязын коррекциялап-башкарган соонда, корабль, ужудуушкунун дараазында параметрлерде үргүлчүлеп турар:

- — Черниң кырындан эң бедип ыраары (апогеяга)—223 км;
- — Черниң кырынга эң чоокшулаары (перигеяга)—177 км;
- — долганыышкынның үези—88,4 минута;
- — орбитаның ийленчээ—51,8 градус.

Баштайгы хүнүң программазын ёзугаар космонавтылар А. В. Филипченко биле Н. Н. Рукавишников олар ужудуушкунуң янзы-бүрү байдалдарында корабльдиң системаларының ажылдаарын хынааннар. Ээлчеглиг харылзаа кылып турарының үезинде А. В. Филипченко, экипаж деңзи чок байдалда шуут чаңчыга берген, космонавтыларның байдалы эки — деп, дыңнаткан.

Декабрьның 3-түң хүнүнде 20 шак 30 минутадан 6 шак 30 минутага чедир үениң иштинде, кажан космостуң «Союз-16» корабли Совет Эвилелиниң девискээринден радиохарылзаа туттунмас зонага чоруп турар үеде космонавтылар дыштанганнар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва обкомунуң III пленуму

КӨДЭЭ СПЕЦИАЛИСТЕРНИҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Дүүн Кызылда Политиктиг Чырыдыышкын бажыңынга СЭКП Тыва обкомунуң үшкү пленуму болуп эрткен. «Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай интенсификастаар херекке специалистерниң ролюн бедидер талазы-биле сорулгалар дугайында» айтырыгны пленум чугаалашкан, ол талазы-биле илеткелди партия Тыва обкомунуң ийиги секретары эш В. Н. Филиппов кылган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдап кылган өндүр чаагай, чогаадыкчы программазын Коммунистиг партия, бүгү совет улус аажок улуг энергия-биле амыдыралга хажык чокка боттандырып турар дээрзин эш Филиппов чугаалаан.

Беш чылдың дөрткү чылында партияның болгаш улустуң ажыл-чорудулгазының кол-кол сорулгаларын база угланыышкыннарын СЭКП ТК-ның декабрь (1973 чыл) Пленумунга, партия Төп Комитединиң партияга, совет улуска Кыйгырыынга тодаргайлааны билдингир болгай. Пленумга Леонид Ильич Брежневтиң чугаазынга улус ажыл-агыйын эртемге үндезилеп удуртурун экижидериниң эргежок чугулазын онзалап айытпышаан, чурттуң экономиказын, совет улустуң чаагай байдалын болгаш культуразын бедидериниң херээнге кол сорулга — нийтилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер аргаларының болгаш хевирлериниң дугайында принципиалдыг чүүлдерни көдүрүп үндүрген.

СЭКП ТК-ның ол айтырыышкыннарын партия болгаш чон аажок улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга «Эвээш чарыгдалдыг, эки шынарлыг, хөй продукцияны бээр» деп лозуң-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбарткан.

Коммунистиг тургузуушкунуң бүгү үе-чадаларында чурттуң экономиказының эң чугула адыры— көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдериниң айтырыглары бистиң партиявыстың онза сагыш салыр чүүлү болуп келген болгаш болуп артар-даа.

Амгы үеде чурттуң көдээ ажыл-агыйында техниктиг депшилге күштелген, механизацияның болгаш электрификацияның деңнели бедээн. Көдээ ажыл-агыйны химижидериниң талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырып, минералдыг чемишчидилгелерни болгаш чер база мал ажылынга хереглээр өске-даа химиктиг бүдүмелдерни бүдүрерин көвүдедип, черни мелиорастаарының талазы-биле калбак хемчээлдиг ажылдарны чорудуп турар. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде шынар талазы-биле хамы өскерилгелер болгулап, ховуларның дүжүткүр чоруу база мал ажылының продуктулуу чайгылыш чок өзүп, бүдүрүлгениң орулгалыы бедип, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказы быжыгып турар.

Көдээ ажыл-агыйның чамдык зоналарынга — Алтайга, Казахстанга база Сибирьге агаар-бойдустуң каңдаашкыны болза-даа, ажаап алдынган тараа чурттуң кол аъш-чем продуктуларынга болгаш мал чеминге херегленин хандырып шыдаар. Тараа культураларын ортумаа-биле эрткен бүгү чылдарнындан хөйнү ажаап алган. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге эътти, сүттү болбаазырадып кылыры, үнүш үстерин бүдүрери көвүдээн, хөвеңниң рекордтуг дүжүдүн — сес миллион тонназы ажаап алган.

Партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш «Тыва АССР-ге хөй ажылын дүрген хөгжүдериниң дугайында» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын боттандырбышаан, республиканың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары, колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери ажыл-агыйларның экономиказын быжыглап, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин улам ыңай көвүдеткен. Көдээ ажыл-агыйның нийти продукциязының чылда ортумак хемчээли эрткен дөрт чылдарныы-биле деңнээрге 5,2 хуу, оон иштинде дүк бүдүрери 8,7, эъттиии—3,7, сүттүү—6,7 хууга өскен.

Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа, колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, специалистер болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү ажыл-ишчилери мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын кудулатпааннар. Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды болгаш өске-даа районнарның дыка хөй колхозтары база совхозтары багай эвес дүжүттүг өстүрген болгаш күрүнеге тараа садарының талазы-биле улус ажыл-агый планын ажыр күүсеткеннер. Бо чылын продукцияны бүдүрериниң болгаш садарының планнарын күүседири малдың баш санының өзүлдези-биле харыугла болуп турар.

Сөөлгү чылдарның дургузунда республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга продукцияның тус-тус хевирлерин бүдүрерин концентрастаарының база специализастаарының талазы-биле ажылды чорудуп турар. Бода малды өстүр азыраар семиртилге шөлдерин тургускулаан, сүт-бараан фермаларын быжыглап турар.

Ол бүгү чүүлдер күш-ажылды организастаарын илергей экижиткен, оон бүдүрүкчүлүүн болгаш мал ажылының продуктулуун бедиткен.

Республиканың көдээ ажыл-агыйында ажылдың чамдык чогумчалыг түңнелдери болза, көдээ ажыл-ишчилерниң ак сеткилдиг шудургу күш-ажылының түңнели болуру-биле чергелештир, партияның болгаш күрүнениң улуг сагыш салыышкынының, улам-на өзүп турар материал-техниктиг, саңхүү дузаламчызының база түңнели болур. Тоску беш чылдың чүгле үш чылдарының дургузунда республиканың колхозтары болгаш совхозтары 1200 тракторну, 500 тараа комбайнын, 1800 автомобильди болгаш өске-даа хөй техниканы алган. Дөрт чыл дургузунда көдээ ажыл-агыйга күрүнениң капитал салыышкыннары 100 млн. рубль хире, оон иштинде черлерни мелиорастаарынга 18,3 млн. рубль болган. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының күш-ажылының энергия-биле хандыртынганы сөөлгү дөрт чылдарда 5 хуу бедээн. Минералдыг чемишчидилгелериниң болгаш өске-даа химиктиг херекселдерниң келири чыл бүрүде көвүдеп турар. Беш чылдың дөрт чылдарның дургузунда бистиң мал ажылывыстың бүдүрүлге баазазы дыка чаарттынган.

Ынчалзажок көдээ ажыл-агыйда чамдык чүүлдер СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлеринде болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыткан негелделерге ам-даа ыракта дүүшпейн турар.

Тараа бүдүрериниң болгаш күрүнеге дүк садарының талазы-биле беш чылдың онаалдазын күүседип шыдавайн турар бис. Республикада нийтизи-биле тарааның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының дүжүттүү ам-даа куду. Бисте хөй санныг черлерни көдээ ажыл-агый эргилдезинге ажыглавайн турар. Мал ажылының продуктулуу аажок куду. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары мал бажы өстүрериниң планын чыл бүрүде күүсетпейн турар, дыка хөй ажыл-агыйларда малдың кызыраары, малды самчыгдаар болгаш ону өлүрер чоруктарның хуузу ам-даа бедик болуп артпышаан. Бисте хөй-хөй четпестерниң чылдагааны болза, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртуп турарының деңнелиниң кудузунда.

Бүдүрүлгениң эки организакчылары-даа, технологтары-даа кылдыр боттарын көргүскен көдээ ажыл-агыйның специалистери бистиң республикада эвээш эвес. Сөөлгү чылдарның дургузунда республиканың дыка хөй ажыл-агыйларынга специалистерниң ат-алдары илергей өскен, ажыл-херектиң байдалы дээш оларның харыысалгазы бедээн, бүдүрүлге чорудулгаларының технологиязын болбаазыраңгайжыдарынга, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин шиңгээдиринге агрономнарның, зоотехниктерниң, ветеринария ажылдакчыларының, инженерлерниң, экономистерниң салдары күштелген. Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында 1240 специалист, оон иштинде дээди эртемниг 310 специалист ажылдап турар.

Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем районнарының болгаш Кызыл хоорай Совединиң колхозтарында болгаш совхозтарында доктаамал турум кадрлар бар апарган. Чогум-на ынчангаш ол черлерде чер база мал ажылының культуразы бедик болуп, уксаажыдылга херээ база үрезин ажылы ында өске районнардан дээре тургустунган, техниканы болгаш материал-техниктиг курлавырларны эң-не бүдүрүкчүлүг ажыглап, чаа, мурнакчы чүүлдү бүдүрүлгеге идепкейлии-биле шиңгээдип ап турар.

Хөй ажылдыг Тока аттыг совхозка Галина Макаровна Зверева (ам директору), «Өөк» совхозка Манефа Алексеевна Сметанина чээрби беш чыл ажыр ажылдап келгеш, боттарының ажыл-агыйларынга хөй чүүлдерни кылганнар. Ол черлерде ам бедик продуктулуг, уксаалыг хой фермалары тургустунган.

«Кызыл тараачын» совхозтуң зоотехник-селекционери Елизавета Григорьевна Астафьеваның, «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң кол зоотехниги Алевтина Васильевна Галкинаның, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң кол зоотехниги Валентина Гурьяновна Чубиктиң, «Көк-Тей» совхозтуң кол зоотехниги Валентина Михайловна Гавриловнаның мал ажылының сүт-бараан адырын тургузарынга киирген улуг салыышкынын бөгүн демдеглевейн барып болбас. Ол совхозтарның сүт-бараан фермалары бөгүн сүт продукциязының болгаш уксаалыг аныяк малдың кол берикчилери болуп турар.

РСФСР-ниң алдарлыг агрономнары: бодунуң ажылын 1945 чылда «Революцияның чалбыыжы» колхозка эгелээн Ольга Павловна Чуева, «Кызыл тараачын» совхозтуң кол агроному Василий Иннокентьевич Иконников олар ажыл-херекти чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүң үлегерин көргүзүп турарлар.

Бодунуң хүлээлгезин, партияның салган сорулгазын бүрүнү-биле билип ажылдап турар специалистер бисте эвээш эвес. Чижээ, «Торгалыг» совхозтуң кол зоотехниги Кара-Сал Балган-оолдуң эгелекчи чоруу-биле совхозтуң малчыннары делгем одар черлерни ам үш чыл массалыы-биле ажыглап турар. Оон ачызы-биле анаа мыйыстыг бода малдың дужаалда деңзизи 58 килограммга, а хойнуң —4 килограммга улгаттырган, ынчангаш совхоз турум орулгалыг ажыл-агый болу берген. Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң кол инженери Ховалыг Аңгыр-оол техниканың септелгезин болгаш ажыглалын үлегерлиг организастап шыдаан. Көдээ ажыл-агый техниказын кадагалаарының болгаш ажыглаарының талазы-биле республика конкурстарынга «Искра» колхозтуң бирги черни чаңгыс удаа эвес чаалап ап келгени ынчангаш таварылга эвес-тир.

«Тээли» совхозтуң кол зоотехниги Каң-оол Белекович Салчак, «Сельхозтехниканың» Барыын-Хемчик салбырының МТМ эргелекчизи Айыр-Санаа Шагдырович Хертек, Чөөн-Хемчик районнуң кол мал эмчизи Павел Ефимович Бондаренко олар болгаш өске-даа хөй специалистер көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мергежилдиг организакчылары болуп турарлар.

Тус-тус специалистер хүн бүрүнүң ажыл-херектери-биле чергелештир, келир үеде сорулгазын чогаадыкчы планнарынга киирип турары өөрүнчүг. Чижээ, «Ленинчи орук» совхозтуң кол агроному И. И. Тараканов хөй чылдыг сигеннер шөлдеринге чемишчидилгелерни чогумчалыг кылдыр ажыглаар талазы-биле дуржулганы кылган. Органиктиг чемишчидилгелерни чогуур хемчээл ёзугаар төп турган нырейниң дуржулга участогу бо чылын контроль участокка бодаарга ийи катап хөй дүжүттү берген. Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному эш Петров, Таңдыда сорт шенелде участогунуң эргелекчизи эш Васильев болгаш ол участоктуң улуг агроному эш Артемьева, Бии-Хемниң сорт участогунуң эргелекчизи эш Минеева олар чер ажылының культуразын бедидер дугайында сагыш салып турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөй-хөй участоктарынга специалистерниң салдары көскү боор турар. Республиканың чамдык колхозтарында болгаш совхозтарында мастер-эдикчилерниң звеноларын организастаан, оларның күжү-биле машина-трактор парктарын хандырып турар. Чамдык ажыл-агыйларда радио-телефон диспетчерлери ажылдап турар. Бистиң специалистеривис ажыл-ишчилерни өөредир, оларның мергежилин бедидер талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар.

Партия, профэвилел болгаш комсомол комитеттери социалистиг чарышты болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинни организастаарда специалистерге калбаа-биле даянып турар апарган. Экономикага үндезилеттинген хүлээлгелерни ажылдап кылырынга, мурнакчы дуржулганы пропагандалаарынга специалистерниң ролю өскен. Көдээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязының специалистери бо талазы-биле элээн идепкейлиг ажылдап турар апарган.

Ооң-биле чергелештир партияның чамдык райкомнары, колхозтарның болгаш совхозтарның партия комитеттери, республиканың көдээ ажыл-агый органнары, нийтизи-биле партия обкому колхоз, совхоз бүдүрүлгезинге специалистерниң ролюн бедидер талазы-биле ажылды улам ыңай сайзыраңгайжыдары негеттинип турар. Бистер боттарывыстың ажыл-херээвисти шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрбүшаан, чамдык черлерде специалистер чогаадыкчы инициативазын илередиринге таарымчалыг байдал тургустунмаан дээрзин чугаалаар ужурлуг бис. Специалистерни четчелеп база быжыглаарының, оларның профессионалдыг мергежилин, политиктиг болгаш ажыл-херекчи шынарын бедидериниң талазы-биле министерстволарның база ведомстволарның, партия райкомнарының болгаш райкүүскомнарының, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылының угланыышкынынга колбашкан чаңгыс ай план бисте чок.

Амдыгаа чедир кылдынган чүүлдер, оон иштинде обкомнуң болгаш чамдык партия райкомнарының бюроларынга база партия эге организацияларының хуралдарынга «Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдеринге специалистерниң ролюн бедидер талазы-биле СЭКП-ниң Алтай крайкомунуң ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын чугаалажып көргени чогуур анализти болгаш түңнелдерни кылырын негеп турар.

Чижээ, бисте специалистерни өөредип белеткээрин багай организастаан. Колхозтарга болгаш совхозтарга штаттыг расписание ёзугаар дээди эртемниг агрономнар, зоотехниктер, инженер-механиктер, мал эмчилери болгаш экономистер 567 кижи турар ужурлуг, а ынчаарга амгы үеде ындыг 167 кижи ажылдап турар, ол дээрге, оларның 45 хуузу-дур, 156 кижи ортумак эртемниг, а 45 специалист шуут чедишпейн турар.

Ылаңгыя бедик мергежилдиг специалистер-биле Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Өвүр, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары кошкак хандыртынган. Чижээ, «Ак-Эрик» колхозта кол агроном, кол экономист, кол инженер-механик амдыгаа чедир чок. Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларында кол экономистиң албан-дужаалын специалист эвес кижилер күүседип турар. Хөй-хөй ажыл-агыйларда агрономнар азы зоотехниктер экономист болуп ажылдап турар. Ортумак звенонуң ажылдакчыларының аразында специалистер эвээш. Чүгле совхозтарның бүдүрүлге каттыжыышкынының системазында мал ажылы-биле ховү-трактор бригадаларының бригадирлеринде база салбыр эргелекчилеринде ажылдап турар 338 кижиниң 141-и ортумак эртемниг ийикпе 44 хуудан шоолуг ашпайн турар. Ол албан-хүлээлгеде коллуунда-ла эртем-билиг чок практик кижилер ажылдап турар.

Амгы үеде боттарының стипендиязы-биле специалистер белеткеп турар ажыл-агыйлар бисте кончуг эвээш. Кадрлар белеткээриниң ындыг хевирин калбаа-биле ажыглаар. Чижээ, «Мөген-Бүрен» колхоз Улан-Үдэниң көдээ ажыл-агый институдунга Светлана Иргитти өөредип алган соонда, ам ында малдың кол эмчизи болуп ажылдап турар. «Малчын» колхоз Саая Эрес-оол биле Саая Достаңны зоотехниктер кылдыр боттарынга белеткеп алган.

Таңды районда амгы үеде дээди өөредилге черлеринде болгаш техникумнарда 30 кижи, Каа-Хем районда — 12 кижи оон иштинде чүгле «Ленинчи орук» совхозтан беш кижи өөренип турар. «Көк-Тей» совхоз специалист кадрлар белеткээринче эки кичээнгей салып турар болгаш амгы үеде оон көдээ ажыл-агый өөредилге черлеринче 11 кижини чоруткан. Ынчалза-даа ындыг фактылар ам-даа эвээш. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда чүгле партияның XXII съезди аттыг болгаш «Сүт-Хөл» совхозтардан ийи-ле кижи өөренип турар, а Бии-Хемниң, Тес-Хемниң, Эрзинниң, Барыын-Хемчиктиң, Тожунуң, Бай-Тайганың ажыл-агыйлары боттарының стипендиязы-биле кижилер өөретпейн турар.

Ол ышкаш аныяк специалистерни быжыглаарының талазы-биле тускай хемчеглерниң системазын ажылдап кылган турары чугула. Оларга доктаамал дузазын бүдүрүлгеге көргүзүп, деткиир, хөй-нийти болгаш культурлуг

(Уланчызы 2-ги арында).

Даштыкы чурттар-биле найырал болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдер эвилелиниң үшкү Бүгү-эвилел конференциязынга

СЭКП Төп Комитеди Даштыкы чурттар-биле найырал болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдер эвилелиниң үшкү Бүгү-эвилел конференциязының киржикчилеринге болгаш ол ниитилелдерниң бүгү кежигүннеринге чүректиң хандызындан байыр чедирип тур.

Даштыкы чурттар-биле найырал болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдериниң, совет хөй-ниитиниң ол максалыг организацияларының ажыл-чорудулгазында интернационализмниң ленинчи принциптериниң, тайбыңның болгаш улустар аразынга найыралдың, социал болгаш национал хосталганың идеяларының боттаныышкыны илергейлеттинип турар.

Найыралдың совет ниитилелдер эвилелиниң чорудуп турары улуг болгаш ажыктыг ажылы Совет Эвилелиниң улустарының социалистиг чурттарның улустары-биле акы-дуңмалышкы харылзааларын быжыглаарынга, боттарының политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар чурттарның улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынга, Совет Эвилели-биле харылзааларны экижидери дээш, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш туржуп турар даштыкыда хөй-ниитиниң калбак бөлүктериниң күжениишкиннерин каттыштырарынга дузалап турар.

Делегейниң хөй чурттарындан Совет Эвилелиниң өңнүктериниң төлээлекчилериниң конференцияда келгени болза совет кижилерниң даштыкы хөй-ниитиниң калбак бөлүктери-биле идепкейлиг харылзааларын херечилеп турар. ССРЭ-биле найыралдың даштыкы ниитилелдериниң Совет Эвилелиниң дугайында шынны нептередир талазы-биле, совет улус-биле боттарын билчир чорукту база кады ажылдажылганы хөгжүдер болгаш быжыглаар талазы-биле идепкейлиг болгаш шынчы сеткилдиг ажыл-чорудулгазы совет хөй-ниитиниң изиг хүлээп көрүүшкүнүн, бо чаагай херекке оларның күжениишкиннерин билир чорукту болгаш деткимчени тып ап турар.

Найырал ниитилелдериниң эвилелиниң үшкү Бүгү-эвилел конференциязы болза даштыкы хөй-нийти-биле культурлуг харылзаалар талазы-биле организацияларның ССРЭ-ге тывылганындан бээр 50 чыл оюу-биле капсырлажып турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди бо алдарлыг хүннү таварыштыр конференцияның киржикчилеринге, найыралдың совет ниитилелиниң хөй санныг активтеринге изиг байыр чедирбишаан, улустар аразынга найырал болгаш тайбың дээш демиселге чаа-чаа улуг чедиишкиннерни оларга күзеп тур.

Чурттуң экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезинде совет улустуң шылгараңгай чедиишкиннериниң, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң идип үндүргени тайбың программазының амыдыралда чедиишкинниг боттаныышкынының түңнелинде сөөлгү үе иштинде Совет Эвилелиниң делегей ареназында ат-алдары дыка өскен. Социалистиг чурттарның политиказының, депшилгелиг болгаш тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң демиселиниң ачызында делегей байдалында боттуг иле өскерлиишкиннер болган, «соок дайындан» дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынынче, аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелерниң аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптериниң бадыткаттынарынче эргилде чедип алдынган.

Бо чаа таарымчалыг байдалдарда Даштыкы чурттар-биле найырал болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдер эвилели совет улустуң өске чурттарның улустары-биле найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга улам-на идепкейлиг салдар чедирер; Совет Эвилелинче, амыдыралдың бүгү кавыларында ооң чедиишкиннеринче делегейниң хөй-ниитизиниң доктаамал өзүп турар сонуургалын улам долу хандырып, чер бөмбүрзээниң бүгү булуңнарынга бистиң чуртувустуң дугайында шынны чедирер хүлээлгелиг. Найыралдың совет ниитилелдер эвилелиниң база бир хүндүлүг сорулгазы болза, совет кижилерниң интернационалчы кижизидилгезинге салдар чедиреринде, бодунуң ажыл-чорудулгазынче хөй-ниитиниң эң-не калбак бөлүктерин киириштиреринде; бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарын даштыкы чурттарның улустарының төөгүзү, культуразы болгаш амыдыралы-биле, демократия болгаш социал депшилге дээш улус массаларның демисели-биле таныштырарында болуп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг
партиязының Төп Комитеди

«Союз-16» корабльдиң командири
Анатолий Васильевич
ФИЛИПЧЕНКО

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, полковник Анатолий Васильевич Филипченко 1928 чылдың февраль 26-да Воронеж областың Давыдовка суурунга төрүттүнген. Чеди чыл школазын дооскан соонда токарь боор ажылдап, ШАК-тың школазынга, а ооң соонда Чугуевонуң шериг ужар чүүл училищезинге өөренип, ону тергиин эки дооскан. А. В. Филипченко 1951 чылдан эгелээш Совет Армияның ужар чүүл кезектеринге албан эрттирип, 1961 чылда Кызыл Тук орденниг Шериг-Агаар академиязын (ам Ю. А. Гагарин аттыг) бот-өөредилге-биле дооскан.

А. В. Филипченко—1952 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Ол 1969 чылдың октябрь айда «Союз-7» корабльдиң командири болбушаан, бодунуң орбитага баштайгы ужудуушкунун кылган. А. В. Филипченко 1973 чылдың май айдан эгелээш, «Союз»—«Аполлон» программаны ёзугаар болур совет-американ кады ужудуушкунга белеткелде киржип турар.

Анатолий Васильевич кадайлыг. Кадайы Елизавета Александровна—бажың ээзи. Филипченколарның өг-бүлези—1957 чылда төрүттүнген Александр болгаш 1961 чылда төрүттүнген Игорь дээр ийи оолдуг. Космонавтының ачазы 1955 чылда мөчээн, а авазы Акулина Михайловна—пенсионер, Воронеж областың Острогожск хоорайында чурттап турар.

«Союз-16» корабльдиң
бортинженери Николай Николаевич
РУКАВИШНИКОВ

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Николай Николаевич Рукавишников 1932 чылда Томск хоорайга төрүттүнген. Ол 1951 чылда ортумак школаны, а 1957 чылда — Москваның инженер-физика институдун дооскан. Н. Н. Рукавишников институтту дооскан соонда конструктор бюрозунга ажылдап, аңаа дыка хөй инженер айтырыгларны ажылдап, кылырынга идепкейлиг киришкен.

Николай Николаевич 1967 чылда космонавтар бөлүүнге кирген. Н. Н. Рукавишников бодунуң космоска баштайгы ужудуушкунун 1971 чылдың апрель айда «Союз-10» корабльге кылган.

Н. Н. Рукавишников 1973 чылдың май айдан бээр «Союз»—«Аполлон» программаны ёзугаар кады кылыр совет-американ ужудуушкунга белеткенип турар.

Николай Николаевич Рукавишников—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Рукавишниковтуң авазы—Галина Ивановна амгы үеде пенсияда, сонгу адазы 1962 чылда мөчээн. Космонавтының кадайы Нина Васильевна машина кылыр бүдүрүлге черинде ажылдап турар. Рукавишниковтарның өг-бүлези 1955 чылда төрүттүнген Владимир деп оолдуг.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЕВИСКЭЭРИНДЕ РАЙОННАРНЫҢ (ХООРАЙЛАРНЫҢ) УЛУС СУДТАРЫНЫҢ УЛУС ТӨЛЭЭЛЕРИНИҢ СОҢГУЛДАЗЫН ЭРТТИРЕР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус төлээлериниң бүрүн эргелери 1975 чылдың январь-февральда доостуру-биле холбаштыр база «РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус төлээлериниң соңгулдазын эрттирериниң дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1974 чылдың ноябрь 11-де Чарлыынга үндезилээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң девискээринде районнарның (хоорайларның) улус судтарының улус төлээлериниң соңгулдазын 1975 чылдың январь 10-дан февраль 10-га чедир эрттирер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1974 чылдың декабрь 3.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва обкомунуң III пленуму

КӨДЭЭ СПЕЦИАЛИСТЕРНИҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

амыдыралга оларны идепкейлиг хаара тудар, турисчи путёвкаларны берип, чиик машиналарны болгаш мотоциклдерни ээлчег чокка садып алыр арганы берип тургаш, республиканың сураглыг специалистериниң адын эдилээн тускай шаңналдарны тургузуп, специалистерниң эки ажылын мактап, шаңнаарының аргазын ажыглаар херек.

Чамдык аныяк специалистер бүдүрүлгеге быжыгып албайн, чаа келген коллективинге хөй-ниити болгаш культура амыдыралынга киржир аайын тыппайн, харын-даа ажылдаарынга болгаш амыдырал-чурталгазынга байдалдар тургустунмаанындан ажыл-агыйларны каггаш, республикадан чоруур таварылгалар ам-даа эвээш эвес.

Специалистерже кичээнгей салбас чоруктуң уржуундан оларның үнер, кирер чоруу тыптып турар. Ылангыя ындыг чоруктар барыын болгаш мурнуу районнарда бар. Ол районнарның партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчулары ооң чогуур түңнелди кылып, специалист кадрларны быжыглаар талазы-биле хемчеглерни ап чорутса чогуур.

Дыка хөй көдээ ажыл-агый специалистери районнар төптеринге болгаш Кызыл хоорайга чыткылап каар, тускай мергежилиниң аайы-биле ажыглаттынмайн баргылаар таварылгалар бар. Сөөлгү сан-медээлерни ёзугаар дээди эртемниг 210, ортумак эртемниг 356 агрономнар, зоотехниктер, мал эмчилери, ыяш өстүрүкчүлери көдээ ажыл агыйга хамаарылга чок, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турар.

Бистиң чуртувуста удуртукчуларның болгаш специалистерниң билиин бедидериниң тодаргай системазы тургустунган. Бистиң республика Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунда быжыглаттынган болгаш ында билиг бедидериниң болгаш бот-өөредилгениң тускай факультеди тургустунган. Ындыг турбуже бис чылдың-на аңаа өөредилге планын үзүп турар бис. Үш чыл дургузунда план ёзугаар 86 кижи курстуг белеткелди эртер турган болза, херек кырында 73-ле кижи эрткен. Билиг бедидериниң белеткелин эртпээн удуртукчулары болгаш специалистери хөй черлерге Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнар хамааржыр.

Оларның хөй кезии партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының база кол специалистериниң талазындан хүн бүрүнүң сагыш салыышкынын негеп турар. Көдээ ажыл-агый кадрларының ол эң-не хөй санныг отряды-биле ажылдаарының тодаргай системазы негеттинип турар дээрзи чугаажок. Дуржулга солчурунуң талазы-биле тускай слёттарны база чөвүлел хуралдарны, эртемниң болгаш мурнакчы практиканың чедиишкиннерин өөренириңге турасқааткан кичээлдерни өй-өйде эрттирер херек. Ооң-биле чергелештир ортумак звенонуң удуртур кадрларының болгаш ортумак мергежилдиң специалистериниң мергежилин бедидер школазының мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Сөөлгү беш чылдың дургузунда орта 2—3 айлыг курстарга 414 кижи билиин бедиткен. Ооң аңгыда колхозтарның болгаш совхозтарның 98 бригадирлери болгаш салбыр эргелекчилери өөренип эрткен. Ынчалза-даа ол өөредилге пунктузу четче ажыглаттынмайн турар. Мал ажылының 217 бригадирин план ёзугаар өөредир турда, аңаа 44-ле кижи билиин бедиткен. Эрзин, Өвүр, Тес-Хем ышкаш мал ажылдыг районнар беш чыл дургузунда чүгле үш-үш-ле кижини ол курстарга белеткээн.

Чамдык удуртукчулар курстарга өөредип чорудар кижилерни эреңгей шилип алыр, мал ажылынга ажылдаарын сагынмайн-даа турар кижилерни чоруткулаар таварылгалар бар. Ол курстар бүдүрүлгениң сорулгаларынга база дүүшпейн баргылаар.

Бүгү-ле адырларда көдээ ажыл-агый кадрларының белеткелиниң болгаш мергежилин бедидериниң перспективтиг планын бис ажылдап кылып, оларны удуртур ажылдарже дешпидериниң курлавырын тургузар ужурлуг бис. Амгы үеде республиканың көдээ ажыл-агый органнарында-даа, СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизинде-даа, партия райкомнарында-даа ындыг тодаргай курлавыр чок болуп турар. Чогум-на ооң уламындан Эрзинниң «Чаа-орук», Бии-Хемниң «Хадың» колхозтарның даргаларынга таварылга болган кижилер кирген турган.

Кадрларның мергежилин бедидер школаны мурнакчы колхозтарга болгаш совхозтарга быжыглаар, сургуулдарга болгаш дыңнакчыларга чүве чугаалап бээрин партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының харысалгалыг ажылдакчыларынга, дээре бүдүрүлгечи специалистерге дагзып турарын практикалаар херек.

СЭКП ТК-зы массалыг профессияның кадрларын — трактористерни, комбайнерлерни, мал ажылының операторларын, хойжу-механизаторларны белеткээрин, шиитпирлин-биле экижидерин биске хүлээндирип турар. Бисте бедик мергежилдиг механизаторлары болгаш малчыннары дыка эвээш, а чамдык районнарда олар кашла кижи болуп турары четпес.

Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, чамдык партия райкомнарының ажылдакчылары, харын-даа чамдык секретарьлар безин массалыг профессияның кадрларын белеткээринче, оларның билиин бедидерин четче үнелевейн турарын шуут чугаалаар херек. Чижээ, бо чылын СЭКП обкомунуң X пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, Балгазынның көдээ профессионал-техниктиг училищезинге хойжу-механизаторларның чыл хуусаалыг өөредилгезин организастаар деп көрген чорук бистиң байдалывыска ёзулуг чугула херек болгу дег. Кичээлдер аңаа сентябрь 1-де эгелээр турган, ындыг турбуже кичээлдер эгелээже аңаа кым-даа келбээн, чүгле сентябрь 15-ке чедир 26, а амгы үеде 48 кижи арай боорда чыылган болуп турары черле чөгенчиг-дир.

Механизаторларның мергежилин бедидериниң база белеткелиниң талазы-биле районнар бүрүзүнге тодаргай онаалданы берген турган. Кичээлдер ноябрь 10-да эгелээр ужурлуг, а ол херекти чамдык черлерде эреңгей боттандырып, орта өөретсе чогуур кижилерни четчелевейн, кичээлдерни үзүп турар. Партия обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизи, республиканың Министрлер Чөвүлели механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезиниң чоруп турарын контрольга алыр, СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын күүсетпейн турарлардан негелдени шыңгыыратса чогуур. Механизатор кадрларның чедишпес чоруу көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидеринге шаптыктап турар чылдагааннарның бирээзи болу берген. Дыка хөй районнарда, колхозтарда болгаш совхозтарда, а ол ышкаш республика аппарадында безин көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарын шиитпирлээринче специалистерни углап-баштаарын кошкак удуртуп турар деп, В. Н. Филиппов ооң ыңай чугаазынга демдеглээн. Чамдыкта бүдүрүлгениң тодаргай айтырыгларын шиитпирлээрде специалистерниң кылза чогуур ажыл-херээн холгаарлаар таварылгалар бар. Оларга хамаарышпас айтырыгларны күүседиринче специалистерни чардыктырып, чүүл-бүрү шынзылгалар болгаш отчёттар тургузаринче албадай бергилээр.

Ындыг турбуже кол хүлээлгелер талазы-биле негелделер чавыс болган. Ооң уламы-биле тарылга ээлчештирилгезин оожум шиңгээдип турар болгаш үрезин ажыл-агыйы, уксаажыдылга херээ багай организастаттынган болуру хаая эвес.

Өске ажыл-агыйларга бодаарга тараа культураларындан, картофельден болгаш ногаалардан чавыс дүжүттү ап, белеткелдер талазы-биле планын күүсетпейн, мал чемнерин бүдүреринче болгаш оларның шынарын экижидеринче чогуур кичээнгейни салбайн турар колхозтар болгаш совхозтар бисте эвээш эвес.

Хөй-хөй ажыл-агыйларның зоотехниктери болгаш мал эмчилери, көдээ ажыл-агый органнарының удуртукчулары ниитиниң мал ажылында четпестер-биле эптежип олурар. Ооң түңнелинде малдың баш саны, продуктулуг чоруу оожум өзүп турар, хавааннарның болгаш чылгы малдың бажы кызырлып турар, ниитиниң малының кызыраар чоруу, өлүп хораары болгаш чидери кайы хөй.

Областың партия конференциязының шиитпирин ёзугаар 1974 чылда бир хойдан 2,450 кг дүктү кыргып алыр ужурлуг турган, херек кырында чүгле ийи килограмм бичии-ле ажыг дүк алган болгай бис.

Бай-Тайга, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның болгаш Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары сүт бүдүрерин эвээжеткени, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем болгаш Эрзин районнарның ажыл-агыйлары эът бүдүрерин эвээжеткени кончуг шын эвес. Бо чылын бистиң республика дүк садарының улус ажыл-агый планын күүседипкен турда, Улуг-Хем, Өвүр болгаш Мөңгүн-Тайга районнарның хойжулары боттарының онаалдаларын күүсетпээннер. Ук районнарның партия, совет, көдээ ажыл-агый органнарының удуртулгазының, специалистерниң ажылының деңнелин ол херечилеп турар-дыр.

«Сельхозтехника» каттыжыышкыннарының колхозтарның болгаш совхозтарның инженер-техниктиг ажылдакчылары машиналарны болгаш дериглелерни таарымчалыг ажыглаар талазы-биле ажылды, ылаңгыя мал ажылында бүдүрүлге чорудулгаларын комплекстиг механизастаар болгаш электриждер ажылды кошкак чорудуп турар. Амгы үеде сүт-бараан фермаларында мал чемин үлээри 22 хуу, кажааларны аштаары —33, саалза —56,8, суггарылга —40 хуу механизастаттынган.

Колхозтарның болгаш совхозтарның специалист кадрлары-биле СЭКП райкомнарының, партия комитеттериниң кошкак ажылын специалистерниң ортузунда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар хөречилеп турар. Сөөлгү үш чылда «Тоора-Хем» совхозка 10 кол специалистер солушкан, оларның чедизи доктаамал арагалаашкын дээш ажылындан үндүрткен. Эрзин районнуң «Мөрен» болгаш «Чаа орук» колхозтарның зоотехниктери база-ла арагалаашкын болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээни дээш ажылындан үндүрткен.

Специалистерниң идей-политиктиг деңнелинче сагыш салыышкын чамдык районнарда кошкак. Чижээлээрге, Улуг-Хем районда көдээ ажыл-агый үнүштериниң хоралакчылары-биле демисел станциязында 10 мал эмчилериниң болгаш фельдшерлериниң аразында чаңгыс-даа коммунист чок, «Улуг-Хая» совхозтуң ортумак звенонуң 23 специалистериниң аразында чүгле чаңгыс коммунист бар болган, Бай-Тайгада шупту кол специалистерни райкомнуң номенклатуразында кирбээн, оларны бюрога бадылаарын өй-шаанда чорутпайн турар.

СЭКП ТК-ның негелделеринге холбаштыр партия комитеттериниң болгаш партия эге организацияларының кол сорулгалары болза идея талазы-биле бедик бүзүрелге партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун шыңгыы сагырынга, ажыл-херекти чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнге специалистерни кижизидери болур деп илеткелчи чугаалаан.

Ынчангаш чүл дээрге көдээ ажыл-агыйның кадрлары-биле ажылдың тускай планнарын тургузары чугула, оон аңгыда специалистерниң хууда чогаадыкчы планнарын тургузарынче сагыш салза чогуур. Ук планнарны бадылаарының болгаш хынаарының тодаргай системазын тургузары чугула. Специалистерниң ажылын доктаамал хайгаарап турар тускай комиссияларны тургусса эки боор. Чижээлээрге, Алтай крайда беш чыл болгаш-ла специалистерниң аттестациязын чорудуп, категорияны тывсып турар, ол ышкаш ажыл-төлевиринге чогуур немелдениң дугайында чурумну доктааткан.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаар талазы-биле курсту амыдыралга боттандырарының улуг сорулгалары республиканың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының мурнунда тургустунган. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң чугула айтырыглары ынчан улам күштүү-биле тургустунуп турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастаарын болгаш концентрастаарының айтырыгларын улам ыңай шиитпирлээринче чүнүң-даа мурнунда кичээнгейни мөөңнээр ужурлуг бис, ону индустриалдыг үндезинче шилчитпишаан, ооң-биле чергелештир бүдүрүлгени база ооң ажыктыг чоруун бедидерин чедип алыр. Мал ажылынга улуг комплекстериниң артык күштүүн Көк-Тейниң куш фермазының чижээнден көрүп болур, ук ферма бедик рентабелдиг адыр апарган. Ол чижектиг «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хаван фермазын болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы совхозтуң хой бригадазын база адап болур. Ынчалза-даа ханы специализация чорударының темпилери тергиин багай боор турар. Ажыл-агыйларның хөй кезиинде мал ажылының иштики специализациязы багай.

1975 чылда болгаш онгу беш чылда чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин бедик темпилер-биле чорудар дээш шынааларны болгаш одарларны экижидер талазы-биле культура-техниктиг ажылдарны, суггаттыг культурлуг одарларны тургузар болгаш суггаттыг черлерни ажыглаары экижидер хемчеглерни чорудар.

Тараа болгаш өске-даа культураларның бедик дүжүдүн чедип алыр магадылалдыг үндезинни тургузар дизе чыл бүрү 300—350 муң тонна өдекти шөлдерге төгер, тараа культураларының гектар чер бүрүзүнге 2—2,5 центнерден эвээш эвес минералдыг чемишчидилгени ажыглаар ужурлуг бис. Бүгү культураларның үрезин ажыл-агыйын специализастаары чугула, бараанныг картофельди болгаш ногааларны өстүрер, теплица-парниктиг улуг ажыл-агыйларны тургузар ужурлуг.

Үлетпүр технологиязының элементилерин элээн хөй сүт-бараан фермаларында шиңгээткен. Сүт болгаш эът бүдүрерин улам көвүдедир, малдың баш санын болгаш продуктулуг чоруун улам бедидер сорулгага дүүштүр ылаңгыя төп зонаның сүткүр мал ажылын колдуунда үлетпүрге үндезилеп хөгжүдер апаар. Ук шилчилгени чаа сүт-бараан комплекстерин тургузары-биле чергелештир, ам бар сүт-бараан фермаларын эде тургузары база делгемчидери-биле боттандырар. Мал ажылын концентрастаарда база ханызы-биле специализастаарда кол айтырыг чүл дээрге эки шынарлыг саар инектерни доктаамал өстүрери, ол ышкаш хунажыннарны таарыштыр өстүрери чугула. Ол сорулганы шиитпирлээри ийи орук-биле боттанар ужурлуг. Улуг ажыл-агыйлар дүнгүш хунажыннарны тускай угланыышкынныг кылдыр өстүрер, а бичелери— ажыл-агыйлар арасының кооперастаашкынының оруу-биле ол ажылды чорудар ужурлуг.

Республиканың эът балансызынга хаван ажылы ышкаш, ындыг адырны тоомча чокка көрүп болбас. Бистиң чамдык черлерде хаванның баш санын кызырып турар чүүл бар. Хаванның баш санын көвүдедирин, үлетпүр технологиязын ажыглаар чорукту хандырып турар комплекстерни тударын болгаш хаванның перспективтиг фермаларын калбартып болурунга чедир хемчеглерни алырын ажыл-агыйларның удуртукчуларындан болгаш специалистеринден негээр апаар бис.

Республиканың хойжуларының мурнунда онза улуг сорулга туруп турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда хойлар болгаш өшкүлерниң баш санын 1980 чылда 1718 муң, дүк бүдүрерин — 4175 чедир тонна, а хой болгаш өшкү эъдиниң бүдүрерин дириг деңзи талазы-биле —25 муң тонна чедирер ужурлуг бис. Ажыл-агыйларга хой ажылының 63 комплексилерин тудары эргежок чугула.

Ооң-биле холбаштыр мал чеминиң баазазының хөгжүүр темпизи мал ажылының өзүлдезиниң темпизин мурнап турары эргежок чугула. Мал чемнериниң шынарын экижидери оларны ажылдап кылырының үлетпүр технологиязын нептередиринге идигни бээр. Чоокку чылдар иштинде малдың гранулдаан 13050 тонна чемин белеткээр күчүлүг 28 цехти болгаш комбикормнар белеткээр талазы-биле цехтерни туткан турар.

Тоску беш чылдың дөрткү чылы дооступ турар-дыр. Бригада, ферма, салбыр, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнүң аайы-биле, районнуң ниитизи-биле беш чыл планын болгаш 1974 чылда алдынган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң бүгү көргүзүглериниң талазы-биле ажылдың түңнелдерин тодаргайы-биле үндүрери, 1975 чылга тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыры эргежок чугула.

Кыштаглаашкын чоруп турар болганда, көдээниң ажыл-ишчилериниң амгы үеде ажылы онза харысалгалыг. Ам тургустуна берген байдалда мал чеминиң талазы-биле улуг чүткүлдүг ажылдаар апаар бис. Малдың продуктулуун моон ыңай кудулатпын болбас, мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле алдынган социалистиг хүлээлгелерниң чедиишкиниг күүсеттинерин хандырар ужурлуг. Областың партия организациязының талазындан партия комитеттериниң, коммунистерниң, көдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң күжениишкиннерин ниитиниң малының кыштаглаашкынын организастыг чорударынче канчаар организастап шыдаар болдур, оортан мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш белеткээр талазы-биле бо чылдың планнарын чедиишкиниг күүседири чүгле хамааржыр эвес, харын база ол чорук ол адырның талазы-биле 1975 чылда болгаш ооң соондагы-даа чылдарда ажылдарның түңнелдеринге база шиитпирлиг салдарны ол чедирер.

Ол сорулга-биле малды суггат-биле чедиштир хандырарын организастаары, мал чеминиң чарыгдалынга шыңгыы учетту тургузуп, чөп чарыгдаары, мал чемин белеткээрин экижидери эргежок чугула. Чаңгыс килограмм-даа бөдүүн болгаш концентрастаан мал чемин баштайгы белеткелди кылбайн малга бербес кылдыр, ажылды ынчаар организастаар херек. Маңаа савацны термохимиктиг арга-биле ажылдап кылырынче, концентраттарны ажыткылаар болгаш дузаарынче кол кичээнгейни салыр. Бөгүнүң бирги чергениң сорулгазы — мал чеминиң бар бүгү цехтерин долузу-биле ажылдадыры, чаа тудуп турар бажыңнарга тудугну, дериглелерни монтажтаарын дүргени-биле доозары болур. Бо ажыл талазы-биле колхозтарга болгаш совхозтарга шефтеп турар бүдүрүлгелер эң-не идепкейлиг дузаны көргүзер ужурлуг. Хыргылышты болгаш сигенни белеткээринче улуг кичээнгейни салыр херек.

Мал кыштаглаашкынының чедиишкиниг чорударынга ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери улуг рольду ойнаар. Оларның ажыл хүнү фермалардан эгелээш, аңаа доостур ужурлуг. Мал кыштагладыышкынының байдалынга колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының боттарының харысалгазының бедик болурун партия комитеттери чедип алыр ужурлуг.

Мал кыштагладыышкынын организастыг чорударынче кол кичээнгейни мөөңнеп шаан, бис болза, чаа көдээ ажыл-агый чылынга белеткел-биле холбашкан айтырыгларны уттуп болбас ужурлуг бис. Тараа культураларының үрезиннерин арыглаарын болгаш ону тарылга талазы-биле бедик кондициязынга чедирерин доп-дораан организастаар болгаш органиктиг чемишчидилгелерни шөлге төгеринин, тракторларны, комбайннарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын колхозтарның, совхозтарның мастерскаяларынга, «Сельхозтехника» бүдүрүлгелеринге септээрининң болгаш белеткээрининң темпизин күштелдирер, ажылдың шынарынче онза кичээнгейни салыр, көдээниң профессионал-техниктиг училищелеринге, оларның салбырларынга база ол ышкаш ажыл-агыйларда курстарга, «Сельхозтехниканың» бүдүрүлгелеринге эргежок чугула саныг трактористерни, комбайнерлерни белеткээр херек.

Түңнелинде эш В. Н. Филиппов специалистерниң ат-алдарын бүгү хемчеглер-биле бедидип деткиир ужурлуг дээрзин чугаалаан. Оларның көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң организакчылары болгаш технологтары болур ролюн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин чиңгедири дээш демиселге оларның ролюн бедидер, эргелеп-башкарарының амгы үеги аргаларын шиңгээдип алыр, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаар, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедириниң курлавырларын улам идепкейлии-биле илередип тывар, ажыглаар талазы-биле оларга дузалаар ужурлуг. Специалистерниң ажылынга холгаарлаар чорукту болдурбас. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң технологиязының айтырыгларының талазы-биле специалистерниң айтылышкыннарын хоойлу дег көрүп күүседир деп, шак ындыг байдалды тургузар херек.

Социалистиг чарышты болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш демиселди организастаарынга, колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының профессионалдыг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң массалыг хевирлерин калбартырынга специалистерниң ролюн партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары, ажыл-агый удуртукчулары бедидер херек. Специалистерниң боттарының чогаадыкчы планнарының ужур-дузазын бүгү хемчеглер-биле бедидер.

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң көрдүнген программазын боттандырары дээш боттуг хемчеглерни алыры партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарындан негеттинип турар.

Коммунистер, республиканың бүгү ажылчы чоннары партияның болгаш чазактың улуг дузаламчызынга даянып алгаш, боттарының мурнунда туруп турар сорулгаларны күүседир дээш бүгү күштерин, билиглерин болгаш дуржулгазын үндүрүп, экономиканы хөгжүдер болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннарының амыдырал деңнелин бедидер талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айыткан программазын күүсединге төлептиг салыышкынын киирер дээрзинге бүзүрелди илергейлээрин чөпшээреп көрүңер.

* * *

Илеткел төнген соонда сан-оналдар эгелээн. Бир дугаарында СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары эш **Н. П. Федоров** сөс алган.

— «Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдеринге специалистерниң ролюн бедидер талазы-биле СЭКП Алтай крайкомунуң ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның 1972 чылдагы доктаалы бистиң партиявыстың Төп Комитединиң көдээ ажыл-агый специалистериниң дугайында доктаамал сагыш салыышкынының тодаргай херечизи болур — деп, ол чугаалаан.

Каа-Хемниң ажыл-агыйларының мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир талазы-биле тоску беш чылдың дөрт чылдарында чедип алган чедиишкиннерин ол чижектер-биле көргүскен. Ылаңгыя бо чылын сүт, дүк садар күрүне планын район хуусаа бетинде күүсеткен. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарынга специалистерниң ролюн бедидер талазы-биле партия органнарының чорудуп турар ажылынга ол доктааган.

Специалистерниң ролюн бедидер дугайында айтырыгларны партия организацияларының хуралдарынга, СЭКП райкомунуң бюроларынга чугаалажып, оларның мергежилин бедидип, дуржулгазын солуштурары-биле семинарларны эрттирип турар.

Ынчалзажок специалистер-биле ажыл дугайында СЭКП ТК-ның үстүнде адаанывыс доктаалы ону улам сайзыраңгайжыдарын негеп турар дээрзин оратор айыткан. Чамдык ажыл-агыйларда, ылаңгыя «Кызыл тук», «Совет Тыва» совхозтарда партия организациялары специалистер-биле ажылды кошкак тургусканын ол демдеглээн. Ооң-биле кады республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунда, совхозтарның бүдүрүлге каттыжыышкынында шыырак, дуржулгалыг специалистер мөөңнеттинген болза-даа, чер-черде көдээ ажыл-агый специалистеринге боттуг дузаны чедирбейн турарынче кичээнгейни ол угландырган. Партияның салган сорулгаларын күүсединге специалистерниң ролюн улам бедидер дээш Каа-Хемниң партия организациязы моон соңгаар-даа шудургу ажылдарны чорудар дээрзин эш Федоров түңнелинде чугаалаан.

Индирде СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары эш **А. Ч. Монгуш**. Партия райкому болгаш эге организациялар специалистерни шилип алыр, таарыштыр тургузар талазы-биле ажылды күштелдирген. Амгы үеде районнуң колхозтарында 500 хире специалистер бар, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге оларның ролю аажок улуг дээрзин демдеглээн. Оларның арасында бодунуң ажыл-херээн эки билир кижилер эвээш эвес.

Районнуң партия организациязы специалистерниң билиг-мергежилин бедидериниң айтырыгларынче кичээнгейни база салып турар. Чижээ, оларның экономиктиг школазы ам үш чыл ажылдап турар. Ынчалзажок бистиң специалистеривистиң сагыш салза чогуур айтырыглары хөй бооп турар. Ылаңгыя бисте мал ажылы кошкак механизастаттынган, ында хол-биле кылыр ажылдар хөй. Ынчангаш продуктунуң бот-үнези улуг. Уксаажыдылга ажылы багай. Хой, өшкүнүң уксаажыдылгазының талазы-биле амга чедир районда быжыг угланыышкын чок. Чер ажылының деңнели база куду. Бо айтырыгларны шиитпирлээринге республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң тодаргай дузазы негеттинип турарын эш Монгуш айыткан. Илеткелде кирген шүгүмчүлелден түңнелди кылып, ону чайладыр талазы-биле районнуң партия организация чогуур хемчеглерни алырын түңнелинде ол бүзүреткен.

СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү, Мөңгүн-Тайганың «Малчын» колхозунда хойжу бригаданың бригадири эш **К. С. Борарган** санал бергеш, колхоз бүдүрүлгезинге специалистерниң ролюн айыткаш, оларны ажыл-агыйларының күзели-биле база белеткеп ап турарын ол демдеглээн. Боттарының ажылынга чүткүлдүг Саая Эрес-оол, Иргит Пиинов, Шуугур Сарыг-оол ышкаш специалистер районда хөй.

Ынчалзажок специалистерниң чамдыктарының көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге салдары кошкак. Ылаңгыя зоотехниктер малдың уксаазын экижидер, продуктулуун бедидерни ышкаш, ёзулуг ажылче ханылап кирбейн, аар-саар чүүлдерге чардыгып турарын ол айыткан. Колхоз баштаар чериниң (даргазы эш Очур), партия организациязының специалистер-биле ажылы кошкак, оларның чамдыктарының ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп бербээн деп, оратор шүгүмчүлээн. Специалистерниң шалыңын кылган ажылының түңнелин барымдаалап төлээш, база эки ажылдааннарга шаңнал-мактал тыпсырының хемчеглерин алза кандыгыл дээрзин ол саналдаан.

СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары эш **Г. А. Заркевич** бодунуң саналынга көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастаарынга болгаш концентрастаарынга специалистерниң ролюн бедидериниң айтырыгларынче кичээнгейни угландырган. Районнуң партия организациязы бо айтырыгга специалистерниң ролюн болгаш харысалгазын бедидер талазы-биле хемчеглерни ап турар. Ажыл-агыйларның удуртукчулары шупту-ла дээди эртемниг специалистер. С. К. Тока аттыг совхоз болгаш өске-даа ажыл-агыйлар специализацияже быжыы-биле кирген. Ооң ачызында мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрер база күрүнеге садар хемчээли дыка өскен.

Партия райкомунуң чанында экономиктиг семинарга специализацияның болгаш концентрацияның айтырыгларын база тодаргай сайгарып турар. Күрүнениң бо районда дуржулга станциязы көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга холбаштыр ажыл-агыйларга ажыктыг рекомендацияны берип турар. Аңаа ооң эртемден-специалистериниң ролю база улуг. Ынчалзажок ооң материал-техниктиг баазазы кошкак, ында эртем ажылдакчылары эвээш. Ынчангаш бо чугула эртем албан чериниң ролюн болгаш ужур-дузазын улам улгаттырарының эргежок чугулазын эш Заркевич айыткан.

— Партия обкомунуң III пленумунда чугаалажып турар айтырыг СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга улуг ужур-дузалыг болур. Партияның экономика, социал-политика талазы-биле салган сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээриниң айтырыы кадрлар-биле ажылды сайзырангайжыдарындан улуу-биле хамааржыр дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев бодунуң чугааларынга онзалап демдеглеп келген деп, бодунуң саналын Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы **Б. Б. Чюдюк** эгелээн. — Районнуң ажыл-агыйларында 191 тускай эртемниглерниң 42-зи дээди эртемниг, 113 кижи тускай ортумак эртемниг бооп турар. Оларның билиг-мергежилин бедидеринче районнуң партия организациязы, совет, ажыл-агый органнары кичээнгейни салып турар.

Районда көдээ ажыл-агый специалистери хууда чогаадыкчы план ёзугаар ажылдап турар. Ол чорук көдээ ажыл-агыйның үр хуусаалыг болгаш түр-даа сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээринге специалистерниң киирер салыышкынын улгаттырар, оларның харысалгазын бедидер арганы берип турар. Ам дээрезинде агрономнар, зоотехниктер болгаш мал эмчилери хууда чогаадыкчы план ёзугаар ажылдап турар. Оларның ажылының дуржулгазын көдээ ажыл-агыйның өске-даа адырларының специалистеринге дамчыдар сорулга салдынган.

Чамдык ажыл-агыйларда эки ажыл-иш-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган тускай эртемниглерни оратор демдеглеп специалистерни белеткээрин, оларның билиг-мергежилин бедидерниң колхоз, совхозтар планнап турарын ол чугаалаан.

Районда дээди эртемниг специалистер чедишпес. Ынчангаш аныяк специалистерниң үре-түңнелдиг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары, оларга кичээнгейлиг болгаш негелделиг болуру чугула.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарының айтырыы чүгле тускай эртемниглерниң билиин бедидери-биле кызыгаарлаттынмас. Массалыг профессияның кадрларының мергежилин бедидери чугула. Бо талазы-биле Чөөн-Хемчик районда байдал ындыгла эки эвес. Чижээ, 1246 хойжунуң 69-у бирги класстыг, 240 кижи ийиги класстыг хойжузу болуп турар. Ынчангаш бо талазы-биле кылыр ажыл улуг-дур. Сөөлгү үеде районнуң школаларында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының ажылы экижээн. Ол курлавырны улам чөп ажыглаар апаар дээрзин эш Чюдюк демдеглээн.

Индирде — Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң улуг экономизи **М. А. Сметанина**. Сөөлгү беш чылда совхозка эът бүдүрери 36 хуу, дүк—30 хуу, тараа—2 катап, хойнуң баш саны — 20 хуу көвүдээнин ол пленумга чугаалаан. Ажыл-агыйга чедиишкиннерни кижилер, кадрлар тургузар. Ынчангаш кадрлар дугайында партия организациязы болгаш дирекция-даа деңге кичээнгейни салырының эргежок чугулазын оратор демдеглээн. Аныяк тускай эртемниглерниң ажылга ижиктирерине, оларны кижизидип дадыктырарынга улуг рольду хоочун салгалдың кижилери ойнаар дээрзин ол чугаалааш, ажыл-агыйларга даанықчыларның шимчээшкинин калбартыры чугула деп демдеглээн.

Совхоз уксаазын экижиткен хой ажылдыг. Ынчалза-даа ол адырдан ап болгу дег орулга алдынмайн турар. Ооң чылдагааны болза ажылды эчизинге чедирбээни болур. Уксаажыткан хойнуң чемгерилгезин, ооң кажаа-хораа-биле хандырылгазын ам-даа чедир организаставаан. Ол бүгүнү специалистер кичээнгейге ап, айтырыгны эртемге үндезилеп шудургу шиитпирлээр ужурлуг.

Ортумак звенонуң специалистериниң билиин, мергежилин бедидериниң чугулазын ол демдеглээн. Ам дээрезинде совхозтуң ферма эргелекчилеринде, бригадалар удуртукчуларында тускай эртем чок практик кижилер колдап турар. Ынчангаш оларны өй-өйлеп өөредири — хүннүң айтырыы болган. Оратор ол ышкаш көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының талазындан ажыл-агыйларга боттуг дузаны көргүзеринин, эртемденнерниң ажылын улам үре-түңнелдиг болдурарының чугулазын чугаалаан.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге специалистерниң киирер үлүүнүң улуун барымдаалааш, СЭКП-ниң Өвүр райкому, райкүүском ол айтырыгны бюрога, күүском хуралдарынга чугаалажып турар. Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүсединге специалистерниң ролюнун дугайында айтырыгны райкомнуң пленумунга чугаалашканын СЭКП райкомунуң бирги секретары **К. Н. Шулуу** чугаалаан. Эрткен чылын көдээ специалистерниң район слёдун эрттиргенивис тускай эртемниглерниң ажылга хамаарылгазын, харысалгазын болгаш идепкейин көдүреринге улуг идиглиг болган деп, ол чугаалаан.

Районда «Кызыл тук» колхозтуң баштаар чери, «Торгалыг» совхозтуң дирекциязы болгаш ол ажыл-агыйларда партия организациялары тускай эртемниглерни чөп ажыглап, оларның чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын чедип алган. Ооң уламындан бо ажыл-агыйлар планныг сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлеп, бо берге кыштан малды хүр ажырарының хемчеглерин алганын эш Шулуу чугаалаан.

Специалистер бүдүрүлгениң технологтары, организакчылары бөлүру-биле чергелештир ажыл-ишчилерниң кижизидикчилери, сорук кииркчилери болурун районнуң партия организациязы кичээнгейге ап турар.

Көдээ специалистерни чөп ажыглаар талазы-биле четпестер база районда бар. Ылаңгыя чер ажылын интенсификастаары, мал ажылының продуктулуун бедидери, бүдүрүлгени механизастаарының, техниканы үре-түңнелдиг ажыглаары чергелиг айтырыглар районда ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн. Ол бүгүнү кадрлар, тускай эртемниглер холга алыр ужурлуг дээрзин ол демдеглээн.

Хоорай чанында «Көк-Тей» совхозтуң директору **А. И. Ломаев** сөс алгаш, ол ажыл-агый тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында чогумчалыг түңнелдерни чедип алганының дугайын пленумга чугаалаан. Көк-тейжилер дөрт чылдарда 48,5 миллион чуурганы бүдүрген. Бир дагаага онааштыр ортумаа-биле чылда 170 чуурганы, бир инектен 2700 кг сүттү алган. Ол үениң дургузунда совхозтуң алган арыг орулгазы ийи миллион 330 муң рубль болган.

— Бо көргүзүглер болза, бистиң совхозта көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң күжениишкиниң ажылының түңнели-дир—деп, эш Ломаев уламчылап чугаалаан.— Бисте көдээ ажыл-агыйның 24 специализи бар. Оларның кезии коммунистер, 40 хуузу совхозка чеди чылдан өрү ажылдап турар. Беш кижи дээди эртемниг. Совхозта кежээки улусчу университет ажылдап турар. Ында шупту 30 кижи хаара туттунган, бүгү специалистер база ында. Көдээ ажыл-агыйның специалистеринге ажылдаарының, амыдырап-чурттаарының таарымчалыг байдалдарын тургузарынга улуг кичээнгейни салып, оларны транспорт-биле хандырып турар бис. Эки ажылдап, хамаарышкан участогунга бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип ап турар специалистерни шаңнап-мактаарының хемчеглерин база ап келген. Чижээ, тоску беш чылдың эрткен дөрт чылдарында кол специалистер ортумаа-биле дөрт муң хире рубльди тус бүрүзүнге немелде төлевирге алган. Бисте специалистер хөй-ниитиниң ажылынга база-ла идепкейлиг киржип турар. Совхозтуң кол зоотехниги эш Гаврилова партия организациязының секретары, мал эмчизи эш Панаркин—ажылчын комитединиң даргазы.

Оон ыңай бодунуң саналынга эш Ломаев Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш совхозтарның бүдүрүлге каттыжыышкынының кол специалистери ажыл-агыйларга практиктиг боттуг дузаны чедирип, боттарының хүлээнген ажылын мергежилдиг, ак сеткилдиг күүседип турарының дугайын чугаалааш, чамдык албан черлериниң тускай эртемниглериниң адрезинге шүгүмчүлелди кылган. Көк-Тейниң суггарылга системазының тудуушкунун кылып эгелээнден бээр 5—6 чыл чедип турар. Ол ам-даа доозулбаан. Ук ажылды Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң, Тыва суг-тудугнуң специалистери удуртуп турар. Оларның харысалга чогунуң уламы-биле херектиг тудуг мынчага чедир узамдыгып келген.

Республиканың көдээ ажыл-агый министриниң хүлээлгезин күүседип турар **А. К. Бакулин** бодунуң саналынга специалистерниң шенелде-дуржулга ажылы кылырының, чаа чүүлдү дилеп тыварынче чүткүүрүнүң, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин оларның бүдүрүлгеге шудургузу-биле шиңгээдип алырының чугулазынче кичээнгей салган. Оон ыңай специалистерниң хууда чогаадыкчы планнарын СЭКП райкомнарының бюроларынга чугаалажып көрүп, оларга ажылдаарының таарымчалыг байдалдарын тургузарының чугулазын база демдеглээн.

Колхоз бүдүрүлгезинге специалистерниң кызымак, шудургу ажылдап турарының ачызы-биле ажыл-агый планныг онаалдаларны күүседип, чогумчалыг түңнелдерни чедип ап турарының тодаргай чижектерин «Чодураа» колхозтуң даргазы **У. Д. Дөмүр-оол** бодунуң саналынга чугаалаан. Ол ажыл-агыйда беш специалист дээди эртемниг, оон ыңай үш кижи дээди өөредилге черлеринде бот-өөредилге-биле өөренип турар. Ооң-биле чергелештир специалистерни таарыштыр тургузарында чамдык четпестер Көдээ ажыл-агый министерствозунда бар болуп турарын ол айыткан.

Пленумга чугаалашкан айтырыгның талазы-биле Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының үнүш килдизиниң эргелекчизи **В. А. Барышников**, Улуг-Хем райкүүскомунуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги **И. Е. Тур**, Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң директору **Д. А. Колесников** олар база санал бергеннер. Санал берген эштер көдээ ажыл-агыйның специалистери-биле ажылды экижидерин, бар четпестерни чайладырын, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң улам ыңайгы көдүрлүүшкүнүн чедип алыр дээш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылырын СЭКП обкомунуң пленумунга бүзүреткен.

СЭКП Тыва обкомунуң III пленуму чугаалашкан айтырыгның талазы-биле делгеренгей доктаалды хүлээп алган.

* * *

Пленумга организастыг айтырыгны база чугаалашкан. СЭКП обкомунуң тудуг килдизиниң эргелекчизинге **И. А. Остапенти** бадылаан. Эш **И. Г. Лавриненкону** СЭКП обкомунуң кежигүнүнге кандидаттан кежигүнүнче шилчиткен. С. С. Саттың болгаш Н. Е. Коноховтуң республика девискээринден өскээр чоруткаанын барымдаалааш, оларны СЭКП обкомунуң кежигүнү хүлээлгезинден пленум хостаан.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

«Шынның» шериг-патриоттуг үндүрүлгези № 14 (37)

- ● Политиктиг, дайынчы белеткелдиң тергиини.
- ● Дайынның киржикчизи—тайбың иштиң геологу.
- ● Шериг албанынга аныяк кижи улуг каңналганы эртер.
- ● Оларның эрес-маадырлыг чоруу уттундурбас.

БИЧЕ СЕРЖАНТ

Караңгы дүн. Чүгле сайгылгаанның чырыы асфальт кырында дүжүп турар. Аңаа дайынчы Василий Смолин серемчилелдиг кылаштап, ыңай-бээр дыңнаалагылаан. Ол шериг хоорайжыгажын таңныылдап, дайынчы хүлээлгезин эрттирип турган.

Долгандыр ыржым-шыпшың. Чүгле таңныылдың өөжүм кылажы ыржымны үрегилей бээр. Хенертен элдептиг дааш дыңналган. «Чүл ол?» деп, ол боданган. Удатпаанда улус кылаштааны дыңналган. «Чүү улус боор?» деп, ол боданган.

Василий дааш үнген караңгы черже кичээнгейлиг көрген. Оон бир-ле дүрзү көзүлгеш, чиде берген. Дайынчы автомадын адарынга белеткээш:

— Тур, кымыл?!—деп алгырган.

Караңгы черден бир-ле танывазы кижи көстүп келген. Аңаа шимчевейн турарын дужааган.

Таныттынмас кижи азып чор мен деп агартынган. Василий Смолин ол дугайын дораан-на хайгыыл начальниинге дыңнаткан.

Даартазында дайынчылар чыскаалыпкан.

Аңаа дайынчы шериг хүлээлгезин бедик серемчилелдиг эрттирип турары дээш, командиринден аас байырын алган.

Кажан чыскаалган шериглер тарай бээрге, биче сержант Седип Василийниң холун дыңзыг туткаш:

— Байыр чедирип тур мен, Василий — дээн.

— Четтирдим, эш биче сержант!—деп, ол өөрүшкүлүг чугаалаан.

Биче сержант Седип дайынчы өөрүн шериг херээнге карак кызыл өөредип турар. Ол бодунуң үлегер-чижээн дайынчыларга көргүзүп, оларга быжыг билигни берип турар. Ооң командылаан дайынчылары эки белеткелдиг.

Оларга чаа дайынчылар шериг албанын эрттирери-биле чедип келир. Седип оларны өөредип кириптер. Дайынчы бүрүзү каң быжыг сагылга-чурумнуг, бүгү тала-биле эки белеткелдиг, тергиин эки өөредилгелиг болур ужурлуг.

Боодалга өөредилгези эгелээр. Автоматтыг дайынчылар баштай командирин көрүп алыр. Адар каралар ыракта көстүп турар. Командир автомат-биле улай-улай кавындылаптар. Ол чазар ужур чок. Ооң соонда хол боозу-биле адар. Аткан октар караны часпас-даа.

Дайынчылар командирин магадап ханмастар. Ынчангаш олар улам сорук кирер.

Командир ам дайынчыларын шылгап эгелээр.

Глеб Богомолов автомат-биле атkaш, база часпаан. Ооң соонда Айзи Керимов адып эгелээн. Ол база-ла эки аткан.

Дайынчы өөредилгезин кончуг эки эрттирген аныяк солдаттар өөрүшкүлүг дедир чорупканнар.

Дайынчылар үр-даа дыштанмаан. Хайгыыл чорудар үе чедип келген. Олар база катап чыскаалыпкан.

— Аңаа дайынчы Богомолов хайгыылды канчаар чорудар силер?—деп, командир айтырган.

Богомоловтуң харыызы дорт болгаш тодаргай болган. Ол уставтың негелделерин кончуг эки билир.

Бүгү-ле чүве кезээде таарымчалыг, эки болуп турбас. Бир-ле чүве четпейн баар. Ону командир дораан эскерип каар.

Хайгыыл кылып турган Николай Битюгов чудук кырынга таакпылап орган. Ол дайынчы уставты ынчаар үрээн. Командир ону бүгү дайынчыларның хуралының мурнунга тургузупкан.

Битюгов өөрүнүң мурнунга буруузун миннип, арны-бажы кыза берген турган.

Кежээ дүжерге, чамдык дайынчылар дыштанып эгелээр. Ынчан ленинчи өрээлге солунна. Дыштаныр үе-шак эвээш-даа болза, аңаа солун номнар номчуп, чер-чуртунче чагаа бижип, шыдыраа-даа ойнап болур.

Дайынчыларның хостуг үезин канчаар ажыктыг, солун кылдыр организастаза экил дээрзин Григорий Седип үргүлчү бодаар. Ынчангаш ол стол теннизиниң маргылдаазының, чечен чогаал болгаш музыка кежээзин каш удаа организастап эрттирген.

Григорий Седип шериг албанын ынчаар эрттирип турар. Ол политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиини, аныяктар баштыңы, комсомолчу ажыл-херекти кончуг эки организастап турар.

Григорий Седип шеригге кээриниң мурнунда Чадааналың автотранспорт бүдүрүлгезинге слесарьлап ажылдап турган. Ол ам төлептиг дайынчы. Аңаа бис чоргаарланып турар бис.

В. МУРОМЦЕВ.

Михаила Матвеевича
КОЗЛОВА

Кызыгаар заставазының начальниги улуг лейтенант Михаил Козлов 1951 чылдың сентябрь 3-те Совет Эвилелиниң кызыгаарын дайзыннардан камгалап тургаш, маадырлыы-биле өлген. Ам ол заставаны ооң ады-биле адаан. Ынчан ооң оглу Юрий чүгле үш айлыг турган, ам ол кызыгаар шериглериниң лейтенантызы. Юрий кызыгаар командылалының училищезин чедиишкинниг дооскаш, ачазының адын эдилээн заставада шериг албанын эрттирип келген.

ЧУРУКТА: лейтенант Ю. Козлов.

П. КУЗНЕЦОВТУҢ фотозу.

Фронтучу-биле ужуражылга

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, тыва эки турачы Монгуш Даржу-биле ужуражылга кежээзин Суг-Аксы ортумак школага организастап эрттирген. Школаның өөреникчилери, башкылары ооң сактыышкынын дыңнаан.

Тыва эки турачы Ровно, Дубно хоорайларны, Сурмичи, Деражно суурларны немец-фашистиг эжелекчилерден хосташкан. Ол гвардейжи аъттыг шериг эскадронунуң взвод командири турган. Кара сагыштыг, каржы, гитлержи дайзыннар-биле ол эрес-дидим тулчуп, оларны чылча шаап турган.

Б. ОНДАР.

Мөңге тайбың дээш

1942 чылдың февраль. Ынчан соогу кончуг турган. Бис чадагай машиналар кузовунга олуруп алгаш, буурул баштыг Саян сыннарын ажыптывыс. Немец-фашистиг эжелекчилерге удур демисежир дээш бар чытканывыс ол.

Бис фронтуга чоокшулай бергеш, 309 дугаар адыгжы дивизияның составынга кирдивис. Ооң соонда фронтунуң мурнуку шугумунче чоруптувус.

Фашистер-биле бир дугаар сегиржип алышкынывыс Донга болган. Шак оон эгелээш-ле кадыг-дошкун тулчуушкуннар улашкан.

Тывадан барган дайынчылар эрес-дидим тулчуп турган.

Ам фашистиг Германияның чылча шаптырганының 30 чылы чоокшулап орар. Ынчангаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери бистер чер кырынга чүгле мөңге тайбың турзун дээш бүгү күжүвүстү каттыштырар, Төрээн чуртувустуң күчү-күжүн күш-ажыл-биле улам быжыглаар бис.

А. БЕЗЫЗВЕСТНЫХ.

Солдатка сөс

ШЕРИГДЕН ХАЛАЖЫП КЕЛГЕШ...

ВЛКСМ-ниң Уставында мынчаар айыткан: «Комсомолчу кижи Төрээн чуртунуң тайбың күш-ажылынга, ооң Чепсектиг Күштерин быжыглаарынга бүгү күжүн харам чокка бээр». Ынчангаш шеригже келдиртириниң мурнунда, спорттуң кандыг-бир хевиринге разрядтыг болуру, техниканы башкарып билири аныяк кижиниң база дорт хүлээлгези.

Бистиң республикадан шериг хүлээлгезин эрттирип барган оолдар багай эвес белеткелдиг. Оларның турар кезектеринден өөрүп четтириишкинниң чылыг сөстерин дыңнаары улуг өөрүшкү. Ындыг оолдарны кижизидип кааныңга оларның ада-иелери база ажылдап, өөренип турган албан организация черлери канчап чоргаарланмас боор.

Бис 1972 чылдың күзүнүнде шериг албанын эрттирери-биле Кызыл хоорайдан чоруткан бис. Кызылдың № 2 школазын дооскаш, ыдыктыг хүлээлгевис күүседири-биле чорупканывыс ол.

Шериг албанының баштайгы шылгалдалары дыка берге бооп эрткен. Тывадан барган оолдар дораан-на эки талазын көргүзүп эгеледивис. Дайынчы даңгыракты хүлээп алгаш, ону хажык чокка күүседип турган бис. Бис политиктиг болгаш дайынчы билиивисти бедидип, командирлерниң даалгазын күүседип, элээн каш шаңнал, макталдарны ап келдивис.

А бодум хуумда, Кызылдың № 2 школазынга өөренип тургаш, волейбол, баскетболга школаның адын камгалап, маргылдааларга киржип, спортчу разрядты чедип алган мен.

Шеригге баргаш база маргылдааларга киржип турдум. Шой көдүреринге разрядты чедип алдым. Аныяк кижи шеригге каңналып, серемчилелдиг болур талазы-биле улуг кижизидилгени эртер. Бо бүгүнү чедип алырынга ортумак эртемим меңээ улуг дузалыг болган. Шеригге тургаш, Ленинниң ажылдарын номчуп, күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын доктаамал өөренип турдум. Шериг хүлээлгемни ак сеткилдиг күүсеткеш, Төрээн Тывамче сержант эргелиг чанып келдим.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак шеригден халашкан солдаттарга ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринче кирериңге улуг чиигелдени берип турар. Ынчангаш шеригден халашкан дораан Кызылда башкы институдунуң белеткел салбырында өөренип кирдим.

М. ДЕМИР-ООЛ.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ
30
ЧЫЛЫНГА
Кым-даа чүү-даа уттундурбаан

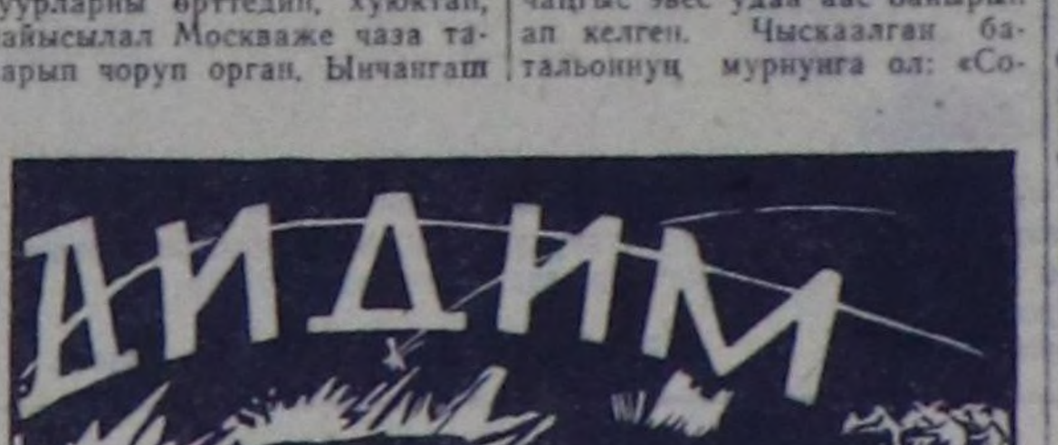

Чайның башкы айы үнген. Оът-сиген хөлбеңейни-ле берген. Хемчик арыы чиңгир ногаан чычы торгу-биле каастаныпкан ышкаш апарган. Аңаа хектер-куштар аян тудуп, ырлажып турда, бир магаданчыг. Боостаазы эткир бора хектер артында геология отрядының сарыг, ногаан, ак өңнүг майгыннарын шууштур тиккен хөлбегер ногаан оймакты долгандыр чарыштырып эдип турган. Ол та чүге ындыг чүве, чечек-чимис айыраң чайт болуп частып үнген оймакты долгандыр үнген хүрең-кызыл, сулагай узун дыттарда-ла ужур бар боор оң. Хектер оларның бажында будуктарда саадап олургулапкан, сагыш амыр чарыштырып олургулаан. Николай Иванович оларны сарыг хүннү бадыр-даа болза таалал-биле дыңнап болур. Ынчалза-даа харысалгалыг ажылы бар. Чер шинчиир херек, ажыктыг казымалдар тывар болгай.

Геологтар ол эртен база-ла чер чырыыры билек тура халышкан. Николай Иванович Хемчик хемниң сайлыг эриинге кылаштап келген. Эрткен ийи хонукта ак чаъстап турган болгаш шапкын Хемчиктиң кылаң кара суу боралгактап, көвүктелип бадып чыткан. Ооң кырлаң-кырлаң чалгыглары эртенги хүннүң хереллеринге кылаңайнып, чайнап чыткылаан.

Ол эртенги зарядказын кылгаш, хемниң соок суу-биле хөрээн, чүрээн шаптап, чунуп эгелээн. Экизин кандыг дээрил, сеткил-сагыш серген келир. Бора хектер база-ла эдип, аян тудуп эгелээн. «Чуртумнуң чаражын, чуртталгамның магалыын!» деп, ол боданган.

— Коля! Кайда бардың? Чемиң сооду!..—дээн эр кижиниң үнү ооң бодалын үзе кирип каан.

— Бардым-бардым!—деп, ол алгырган. Эжиниң үнүн дораан-на танып каан.— Эх, Толя, Толя! Ындыг-ла болгай сен. Кижини дораан-на чоктай бээр. Меңээ кандыг кончуг өөренген кижи сен ыйнаан?—деп, ол бодунга чугаалаттынмышаан, чоттунар аржылын эгин ажыр октааш, саваңын алгаш, турлаанче базыпкан.

Геологтар база бир чымыштыг күш-ажылчы хүнүн эгелээринге белеткени берген. Улуг геолог Анатолий Кузьмич Кара-Даш дагларының картазын бичии төгерик стол кырынга чада салгаш, өөрүнге ону көргүспүшаан, чугаалаан:

— Бистиң бөлүүвүс эрткен каш хонуктарда кызымак ажылдаан-дыр. Ону маңаа демдеглеп каар ужурлуг мен. Кандыг-даа ажылды кызымак чүткүл-биле кылыр болгай—деп, ол чугаалааш, кызыл будуктуг карандажы-биле картаның ол-бо точкаларынга барып үстүргүлээн. — Кара-Даштың бетики бедигээжинде даг-дүгү бар-дыр. Дүүн Николай Ивановичтиң оон эккелген дааның дүгүн шуптувус магадап көрдүвүс.

Ол чудурук дег даг-дүгүнүң породазын өөрүнге база катап көргүскен. Отка өрттенмес, сугга өтпес, ток дамчывас ол кайгамчык эртине геологтуң адыжының ортузунга хоюг ак удазыннады берген кылаңайнып көстүп чыткан.

— Ортаакы бедигээштиң эдээн бөгүн шинчилеп көрээлиңер. Ол дугайын кым канчаар бодап тур?—дээш, улуг геолог өөрүнүң хүнге, салгын-сырынга додуккан күдер-хүрең арын-шырайынче эргилдир көргүлээн.

— Анатолий Кузьмич, мен дүүнгү бедигээжимче бөгүн база барып көрейн, аңаа шинчилел ажылын ам-даа уламчылаза эки боор—деп, Николай Иванович чугаалаан. Оон ол долгандыр турар өөрү чүү дээр ирги дээнзиг эргилдир көргеш, хөрээн алгыткылааш, немеп каан.— Черле ажырбас боор але?..

Анатолий Кузьмич олче хүлүмзүрүп көрүп тургаш:

— Ындыг-дыр харын, олче ийилээн баар бис—дээш, картазын дүре туткулааш, сумказынга шыгжай тыртып алган.

— Чугаа билдингир-дир. Эртенги сериинде чер алзы ажылдаптаалыңар — дишкеш, геологтар борбак-сарбаан эгин ажыр чүъктегилээш, Кара-Дашче углай базыпканнар.

От-көс дег чалымның, дунааргай изиг хүн болуру чайлаш чок. Чиңгир көк дээрде чаңгыс-даа булут көзүлбес, хүн алдын-сарыг хереллерин черниң кырынче бадырбышаан, чалымныг болуп бедип орар. Артында сырын чок.

Николай Иванович биле Анатолий Кузьмич Кара-Даштың эдээнден эгелеп шинчилел ажылын чорудуп, демдеглел дептерлеринге бижиттинип кирипкен. Черниң кырынга чыткан кандыг-бир өңнүг борбак даш көргеш-ле, олар шаанга киир ону топтаар, аңдара-дүңдере тудуп шинчилээр турган. Геологтуң ажылы, ооң хүлээлгези, харысалгазы ындыг.

Биче дүъш чоокшулаан. Ийи геолог могап-шылапкан Кара-Даштың бетики оргазының кырынга үнүп келгеннер. Оларның арыннарындан кылаң-кылаң дер бадып турар. Ол хире бедиктиң кырында безин салгын-сырын чок. Харындаа халыптай тудуп кел чыдар ышкаш.

ГЕОЛОГТАР калбак хая кырынга олуруп алгаш, ыңай-бээр долгандыр көргүлээн. Хемчик арыы дүлүскектели берген көстүп турган. Ыңаар арыг баарында үш-дөрт өгнүң барааны көзүлген.

— Ам бир чыл болгаш-ла Кара-Даштың баарынга улуг хоорай туттунуп эгелээр болгай, Николай Иванович — деп, улуг геолог хөөреп үнген, ынчангаш ол бажының сарыг дүктерин аткаар чыттыр суйбагылаан.— Маңаа даг-дүгү болбаазырадып кылыр улуг комбинат база туттуна бээр.

— Ол бүгүнү бодап келирге, кижиниң сеткил-сагыжы өөрүшкүден хайгылып келир-дир, Анатолий Кузьмич—деп, Николай Иванович амырап чугаалаан.— Тываның эң эки шынарлыг дааның дүгүн Төрээн чурт алыр. Аңаа канчап өөрүвес бис.

— Сээң ооң шын харын...

Улуг геолог шагынче көргеш:

— Николай Иванович, даг породазын чаза тепсир шак чоокшулап олур. Баалык артынче ажытталы берээли — дээш, тура халаан.

Ийи эжишки баалыкты ажып чорда, сирень дээрге улаштыр ыыңайнып-ла үнген. «Кичээнгейлиг болуңар, чаза тепсиишкин эгеледи, чоокшулаваңар!» дээн медээ ол. Ооң соонда үр-даа болбаанда күштүг частыышкыннар эгелээн. Ооң даажы Кара-Дашты дургаар чаңгыланып чоруй барган...

Чүгле-ле ийик, Николай Ивановичтиң Шестопаловтуң бодалынга Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдары, немец-фашистиг эжелекчилер-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннарның берге үелери кирип келген.

Эрес-шоваалаң Коля онгу классты, эки өөредилгелиг дооскаш, бодунуң күзелин чедип алыры-биле Ташкент хоорайның чадаг шериг училищезинге өөренип кирген. Ол аңаа бир чыл ажыг өөренип чорда, Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Ыдыктыг Төрээн чурттуң кырынга айыыл-халаптың кара булуду диргелген. Дижинге чедир чепсегленген гитлержи аг-шериг оруунга таварышкан хоорай, суурларны өрттедип, хуюктап, найысылал Москваже чаза таварып чоруп орган. Ынчангаш Ие-чурт эрес-маадырлыг оглун, кызын кыйгырып, оларның күжүн мөөңнеп, дайзынга өлүмнүг согугну таварыштырары-биле белеткенип эгелээн.

Николай Шестопалов шериг училищезинге өөренип турган дайынчы өөрү-биле кады Москвага келген. Оларны аңгы-аңгы батальоннарга үзүп эгелээн. Ынчангаш оларны Москва чоогунуң фронтузунче чорудуп турган. Николай Шестопаловтуң кирген батальону тускай дайынчы даалганы алган. Олар Москваже үнер-кирер оруктарның белдирлеринге дайынчы хайгыылды чорудар. Чүге дээрге Москваже ынчан фашистерге саттынган өскерликчилер, шивишкиннер, аар кем-херек үүлгедикчилери шургуп кирерин оралдажып турган. Ол ышкаш найысылалдың садыг-магазиннерин үптеп турган дээрбечилер Москвадан дезип эгелээн. Ынчангаш дайынчы батальон оларга удур демисежип кирипкен. Меге документилерлиг үптекчилерни, шивишкиннерни олар туткулаан. Ол айыылдыг демиселге Николайның чамдык өөрү амы-тынын чайгылыш чок бергеннер.

МОСКВА чоогунга гитлержи аг-шериг чылча шаптырган соонда, Николай Шестопалов 81 дугаар курлавыр полктуң составынга кирген. Олар хүн бүрү тургустунуп турган дайынчы отрядтарның шериглерин быжыг сагылга-чурумга, часпайн адарынга, боо-чепсекти шын ажыглап билиринге өөредип турган. Сержант Николай чаа дайынчыларны өөредир талазы-биле тергиидеп турган. Училищеге кончуг эки өөренип тургаш, ооң чедип алган билии аңаа дузалаан.

Батальон командиринден ол чаңгыс эвес удаа аас байырын ап келген. Чыскаалган батальонунуң мурнунга ол: «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» деп, даңгыраглап турган. Аныяк дайынчы аңаа улам сорук кирип, фашист эжелекчилерин көөр хөөн чок чоруу улам күштелип, өжээнкылы хөрек-чүрээн долуп турган.

1941 чылдың декабрының эгезинде совет шериглер генерал Г. К. Жуковтуң командылалы-биле Москваже дывыржып турган фашистерге удур шавар халдаашкынны улам калбартып, оларны барыын чүкче сывырбышаан, хоорай, суурларны фашистиг эжелекчилерден хостап эгелээн. Кадыг-дошкун тулчуушкун болгулаан черлерге фашистерниң таакпылары, үгер-боолары, муң-муң туттурган гитлержилер артып каар турган. Москваны камгалап, фашистиг эжелекчилерге бир дугаар өлүмнүг согугну таварыштырган совет дайынчыларының алдары кезээ-мөңгеде уттундурбас.

Чүгле декабрьда безин гитлержи аг-шеригниң 38 дивизиязы узуткаттынган. Фашистиг армияның «Төп» деп аттыг бөлүглениишкини буурап дүшкен. Найысылал Москваже диргеттинген айыыл-халап чайлаттынган. Ол совет дайынчыларны улам сорук кирип турган.

Ол үеде сержант Николай Шестопалов чаа келген дайынчыларны өөредирин уламчылап турган. Ынчалза-даа ол өөрү-биле кады бодунуң командылал черинге оларны фронтунуң мурнуку шугумунче чорударын дилеп, чаңгыс эвес удаа билдириишкинни бижип келген. «Силерниң полктуң өөредип каан дайынчылары дайзынга удур өлүмнүг согугну чер болганда чорудуп турар. Силер база-ла маадырлыг чорукту кылып турар-дыр силер» дээн харыыны ол ап турган.

Айыылдыг дайынның кадыг-берге, дүшкүүрлүг хонуктары, айлары чоорту эртип турган. Кызыл Шериг ам улуг күжүн Сталинград тулчуушкунунче угландырган.

СТАЛИНГРАД чоогунга тулчуушкуннар дүне, хүндүс безин үзүктелбейн турган. Фашистиг эжелекчилер-биле ханныг сегиржип алышкын чер кырынга, агаарга-даа кадыг-дошкуну-биле уламчылавышаан. 1942 чылдың август 23-те гитлержилер Волга хемниң эриинче чаза таварып үнген. Сталинград дээш тулчуушкун чидигленген. Ол үеде сержант Николай чагаа алган. Баштай ол ону аалындан келген деп бодаан. Чагааны чазып көргеш, ол бүгү чүвени кончуг эки билип алган. Чагаа ачазындан келген. Иван Исаевич Шестопаловтуң оглунга бижээн чагыы мындыг болган: «Фашистиг эжелекчилерге удур демисежип эгелээ-ле ийи ай чедип бар чыдыр мен, оглум. Ам Сталинград хоорайның кудумчуларында тулчуп чоруп тур бис. Фашистер биске чылча шаптырар, оларның куу куйга баштары улуг Волганың эриинге чыдар хүннер удавас келир. Тиилелге — бистиң. Сен, оглум, ачаң ышкаш эрес-дидим тулуш. Төрээн чуртувус дээш амы-тынывысты-даа харам чокка берип болур бис... Эки хүн ужуражы бээр бис!..»

Николай ачазының чагаан сөстерин чүрээниң ханызынга шыгжап алган, ону утпайн бодап чораан.

Сталинград дайынның өрттүнге дүй алыскан. Кудумчу, бажың бүрүзү дээш тулчуушкун чоруп турган.

Сталинград дээш тулчуушкунга Николайның ачазы Иван Исаевич Шестопалов маадырлыы-биле өлген. Ол дугайын Николай үш ай эрткенде аалындан келген чагаадан дыңнаан. Оолдуң чүрээ өжээн-биле долдунган.

Николайның турган 81 дугаар курлавыр полугу Сталинград чоогунга 1942 чылдың декабрьда келген. Ол база-ла Сталинград дээш тулчуушкуннарга киришпейн барган. Полктуң дайынчылары чаа келген дайынчыларны шериг херээнге өөредирин уламчылап турган.

Сталинград дээш тулчуушкунунуң кадыг-берге ийи чүс дүннери, хүннери төнген. Гитлержи аг-шериг чылча шаптырган.

Старшина Николай Шестопаловтуң турган полугу Брянск фронтузунга кирген. Дайзын чылча шаптырып турза-даа, бакка балыгланган бөрү дег, каржызы-биле удурланып турган.

Бир-ле хүн Николайның турган полугу дайынчы даалганы күүседири-биле фашистерниң быжыгланып алган суурунче чоруп орган. Хенертен немец самолёттар агаарга көстүп келген.

— Дээрде «Мессершмиттер!» — дээн, командирниң алгызы дыңналган.— Камгаланыңар!..

Чеди-сес хире фашист «кара кускуннар» агаардан шүүргедеп, адып эгелээн. Совет дайынчылар оларже атпышаан, тарадыр маңнажып, камгаланып кирипкен. Дээрден аткан ок дээрге чаап турганы-биле дөмей-ле. Ынчалза-даа совет дайынчылар хөлзевээн. Зенитчилер бир «Мессершмидти» өрттендир аткан, ол черге кээп чылча дүшкен.

Полк Черни деп суурга кээп доктааган. Караңгы дүн дүшкен. Кыштың соок хүннеринде кадыг-берге тулчуушкуннуг узун орукту хаактыг эрткен дайынчылар могап-шылап турупкан. Ынчангаш полк ол суурга дыштанып алыры-биле доктааган.

ДҮНЕКИ хайгыылчы таңныылдар хуваалтынган, полктуң дайынчылары дыштанып чыдыпкан. Эртен даң бажы хиреде ол суурже немецтерниң бөлүк танкылары чаза таварып кирген. Снарядтарның частыышкыннарындан доң чер сиртицейнип, човууртап турган, саваң-биле шыптынган крышалыг ыяш бажыңнар чалбыраштапкан, өрттенип эгелээн.

Полктуң дайынчылары немец танкыларга, фашист автоматчиктерге удур маадырлыы-биле демисежип үнген.

Х. ОЙДАН-ООЛ.
(Уланчылыг).

Маадырлыг, дидим, буянныг чоруктар

Хүндүлүг аалчы

Бо чорук 1965 чылдың ноябрь айда Герман Демократтыг Республиканың Вейсвассер дээр улуг эвес хоорайга болган. Чолаачы, аңаа дайынчы А. Сельцов кудумчуга чоруп оргаш, бир бажыңның соңгаларындан ыштың дүргектелип үнүп турганын эскерип каан. Өрттенип турган бажыңче Алексей сыр кара маң-биле халып каан. Корткан бичии уругнуң алгызын ол база дыңнаан...

Сельцов хып турган бажың иштинден беш бичии уругну соңга дамчыштыр уштуп эккелген.

Совет дайынчының маадырлыг чоруун ГДР-ниң чазаа бедик-биле үнелээн. «Ада-чурттуң мурнунга ачы-хавыяазы дээш» деп орден болгаш «Кижиниң амы-тынын алганы дээш» деп медаль-биле ол шаңнаткан.

Оон бээр он чыл эрткен. Немец-фашистиг эжелекчилер-биле тулчуушкуннарга амы-тынын берген совет дайынчыларга Вейсвассерде тургускан тураскаалдың ажыдыышкынының ёзулалынга курлавырда сержант Сельцов база чалаткан. Өрттен ооң камгалап кааны уругларның ада-иези-биле ол аңаа бир дугаар ынчаар ужурашкан.

Т. МАРТЫНЕНКО.

• • •

Поезд вагонунга

Забайкальениң Ленин орденниг шериг округу. Вагонунуң коридорунга алгы-кышкы үне берген. Чүү болу бергенин билип алыры-биле лейтенант Н. Уськов купеден үнүп келген. Эзирик кижи чалчыттынып турган. Ол эзирикпей документилер хынап турган кижилерни бак сөглеп, арага шили чайып, кыжанып, пассажирлерже чөңгээлеп турган.

«Бээр келбе, өлүрүп каар мен»—деп, кажан Уськов олче дорт-ла кел чыдырда, ол сыгындырып кыжанган.

Ынчалза-даа офицер фуражказын дүрген ушта тырткаш, ооң арнынче кедирилдир октапкаш, хулиганның холунда шилди ушта шаапкан. Оон соонда самбо аргазын ажыглааш, ол эзирик хулиган кижини шалага чыпшыр базып алган.

В. ШЕВЧЕНКО.
Подполковник.
(«Красная звезда», солундан).

НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Даштыкы чурттар-биле найырал болгаш культура харылзааларынын совет ниитилелдер эвилелиниң ажылында 50 миллион ажыг совет хамаатылар киржип турар. Ол массалыг организацияда 64 ниитилелдер болгаш ассоциациялар каттышкан.

Декабрь 2-де Эвилелдер бажыңының колонналыг залынга совет ниитилелдер эвилелиниң III Бүгү-эвилел конференциязы ажыттынган. Чурттуң бүгү республикаларындан, крайларындан болгаш областарындан барган муң ажыг делегаттар залга олурган. Аңаа ССРЭ-биле найырал ниитилелдериниң болгаш лигаларының 74 чурттардан келген төлээлекчилери база олурган.

Тайбың дээш могаг чок демиселчи, «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреады, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти бо конференцияның делегадынга чаңгыс үн-биле соңгаанын дыңнааш, чыылганнар диңмиттиг адыш часкап турганнар.

Конференцияның президиумунда — эштер Б. Н. Пономарев, К. Ф. Катушев, ССРЭ-нин министрлери, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харысалгалыг ажылдакчылары, сураглыг эртемденнер, культураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары. бүдүрүлге черлериниң, колхозтарның, өөредилге черлериниң удуртукчулары. Оларның-биле кады — ССРЭ-биле найыралдың даштыкыда дыка хөй ниитилелдерниң төлээлериниң удуртукчулары база олурганнар.

Эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын делегаттар болгаш аалчылар хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүннүг соңгаан.

Конференцияга Б. Н. Пономарев чүве чугаалаан.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алганы Тайбың программазының сайдары-биле түгле чурттар аразының харылзааларынга онза чугула болгаш кедилиг бурунгаарлаашкын бооп турар эвес, харын-даа кижилерниң угаан-медерелинде база ындыг чүүлдер бооп турар төөгүлүг үеде силерниң бо конференцияңар ажылдап турар-дыр деп, ол чугаалаан. Ол дээрге, башкаланып, бөлүглежир чоруктан болгаш «соок дайындан» аңгы-аңгы социал системаларлыг чурттар аразының харылзааларын тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принциптеринге үндезилээш, чогумчалыг болдурарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче шилчиишкин-дир.

Делегей байдалында ол бурунгаарлаашкын — улус массаларның амгы үеге чедир туруп көрбээн идепкейлиг чоруунуң улуг хемчээлдиг үре-түңнели бооп турар. Найыралдың совет ниитилелдериниң эвилели болгаш чүс ажыг күрүнелерде туруп турар янзы-бүрү даштыкы организациялар-даа боттарының чурттарының улустарының совет улус-биле найыралын быжыглаарынга идиг кылыр эчис орулганы салып турар.

Найыралдың совет ниитилелдериниң эвилели — массалыг организация. Ниитилел харылзааларын хөгжүдеринге ооң ролю сөксаал чокка өзүп турар деп, Б. Н. Пономарев чугаалаан. Бо эвилелдиң ажыл-чорудулгазының арга-хевирлери дыка калбарган. Ооң активчилериниң составында амгы үеде хөй миллион кижилер санаттынып турар. Ол черле билдиңгир: бистиң тайбың болгаш улустар аразынга найырал талазы-биле политикавыс, СЭКП-ниң база Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң тайбыңның эрге-ажыктарын камгалаарынче, шыныг, демократтыг принциптеринге үндезилээш, делегейге харылзааларны чаартырынче угланган идепкейлиг ажылы бүгү совет кижилерниң чаңгыс аай тура-соруунга үндезилеттинип, аңаа даянып турар болгай.

ССРЭ-биле найыралдың баштайгы ниитилелдери тургустунуп эгелээн үеден бээр делегейде дыка хөй чүүлдер өскерилген. Ниитилелдер боттары база чаартынган. Бөгүн ындыг массалыг национал организациялар дыка хөй чурттарның хөй-ниитизинге, а чамдык таварылгаларда — төп албан черлеринге улуг ат-алдарлыг бооп турар апарган. Найырал ниитилелдериниң активчилериниң нарын байдалдарда, реакцылыг идегеттерниң идеология талазы-биле халдаашкыннарын ойтур шаппышаан кылып турар улуг, кызымаккай ажыл-чорудулгазын хүндүткел-биле демдеглеп турар бис.

Б. Н. Пономарев Совет күрүнениң даштыкы политиказының улуг хаара тудукчу күжүнүң дугайын чугаалааш, делегей аренаазынга амгы үеде таарымчалыг бурунгаарлаашкыны-биле кады күштерниң чаа деңзигүүрү тыптып турар болгаш ол социализмниң талазынче чайгылыш чокка чайлып турар апарганын онзалап демдеглээн. Акы-дуңма социалистиг чурттарның удуртукчулары-биле үргүлчүнүң харылзаазы делегей политиказының чугула айтырыгларын шиитпирлээринге дузалап, бистиң улуг дем каттыштырылгавыстың даштыкы политика талазы-биле хөделиишкинин уламна таарымчалыг кылдыр углап-башкарарынга идиглиг бооп турар. Бистиң дем каттыштырылгавыстың экономиктиг, политиктиг болгаш шериг-даа талазы-биле күчү-шыдалы тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң идегелдиг баганазы бооп турар.

Сөөлгү үеде тайбыңга ынакшылдыг совет даштыкы политика эш Л. И. Брежневтиң АКШ-тың президентизи Дж. Форд-биле, а оон бичии-ле мурнуу чарында ГФР-ниң канцлери Г. Шмидт-биле ужуражылышкыннарының болгаш чугаалажылышкыннарының үезинде онза тодаргайы-биле илереттинген. Ынчаарга декабрь 5—7 хүннеринде Леонид Ильич Францияга, а ооң соонда — араб чурттарга аян-чорук кылыр деп турары билдингир болгай. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң удуртукчу ажылдакчыларының капиталистиг болгаш чаа хөгжүп орар чурттарның күрүне ажылдакчылары-биле ужуражылышкыннары бүгү-ниитиниң тайбыңын быжыглаарынга улуг салыышкынны киирип, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам чавырылдырарынга чаа идигни берип турар.

Б. Н. Пономарев III Бүгү-эвилел конференциязынга СЭКП Төп Комитединиң байырлыг чагаазын номчуурга, чыылганнар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Найыралдың совет ниитилелдер эвилелиниң президиумунуң даргазы Н. В. Попова отчёт илеткел кылган. Ол СЭКП ТК-га найыралдың совет ниитилелдериниң ажыл-чорудулгазын бедик-биле үнелээни дээш ханызы-биле өөрүп четтириишкинин илереткен.

Найырал ниитилелдериниң эвилели СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге үндезилээш, II Бүгү-эвилел конференциязының (1967 ч) бооп эрткенинден бээр үениң дургузунда идепкейлиг ажылды кылып чорутканын илеткелчи демдеглээн. Ында кирип турар организациялар 134 чурттуң чеди муң организациялары-биле болгаш дыка хөй санныг хөй-ниити ажылдакчылары-биле, эртемниң болгаш культураның төлээлекчилери-биле харылзажып турар.

Амгы үеде кады ажылдажылганың хевирлерин улам калбартырының чугула чорудулгазы туруп турар деп, Н. В. Попова онзалап демдеглээн.

Ооң соонда отчёт илеткел талазы-биле сайгал-онал бээри эгелээн.

Декабрь 3-те конференция ажылын үргүлчүлээн.

СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Франция Л. И. Брежневти манап турар

ПАРИЖ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң аңаа ажылчы аян-чорук кылып, чеде бээрин Францияда улам улуг сонуургал-биле манап турар. Ам болур бедик деңнелдиң совет-француз чугаалажылышкыннары Европага болгаш бүгү делегейге дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлылышкынының улам быжыглаарынга деткимчелиг бооп, Совет Эвилели биле Францияның аразынга бүгү талалыг үре-түңнелдиг кады ажылдажылга кылырынга идиг болур дээрзинге идегелин солуннар, сураглыг политиктиг ажылдакчылар, садыг-үлетпүр бөлүктериниң төлээлекчилери илередип турарлар.

Францияның «К эндюстриэль э коммерсиаль» банкызының президентизи К. де Лаварен совет-француз экономиктиг харылзааларның улам калбарарынче чүткүп турар бис деп медеглээн.

Ол, СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервьюзунга Франция биле Совет Эвилелиниң аразында садыг харылзааларының амгы байдалынга сеткил ханыышкынын илереткен. Сөөлгү чылдарда садыг саарылгазының дыка улгатканын херечилээн саннардан-на ол дугайы билдинип турар-дыр деп, ол чугаалаан.

К. де Лаварен Совет Эвилелинден үлетпүрнүң белен продукциязын Франция улам хөйү-биле садып ап турар апарганын демдеглээш, ийи чурттуң кайызынга-даа үлетпүрнүң улуг-улуг бүдүрүлгелерин тударынга Франция биле ССРЭ-ниң киржири кедилиг чүүл болур деп чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының Францияга келири ийи чурт аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдериниң херээнге чаа салыышкынны киирерин идегелин француз банкының президентизи илереткен.

Францияның металлургия үлетпүрүнүң кол каттыжыышкыннарының бирээзи болур «Крезо-Луар» бөлүү совет даштыкы садыг организациялары-биле шагда-ла сырый кады ажылдажылганы кылып келген. Бистерниң чурттарывыстың аразында садыг-үлетпүр бөлүктериниң харылзаазының кайы хире хөгжүп турарынга сеткил ханып турар бис деп, «Крезо-Луарның» чурттар аразының килдизиниң директору М. Латиль медеглээн. «Крезо-Луар» бөлүктүң ажыл-чорудулгазы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Францияга аян-чорук кылырының бүдүүзүнде ССРЭ биле Францияның аразынга үлетпүр талазы-биле кады ажылдажылга ниитизи-биле кайы хире хөгжүп турарының херечизи бооп болур дээрзин ол демдеглээн. Бедик деңнелге болур деп турар совет-француз ужуражышкын ындыг кады ажылдажылганың моон-даа соңгаар улам калбарарынга идиглиг болурунга идегелин М. Латиль база илереткен.

Ийи чурттуң аразында харылзааларның боттуг, таарымчалыг байдалдыг бооп турарын «Франция—ССРЭ» ниитилелдиң президент чөвүлелиниң кежигүнү Р. Маркье айыткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң бистиң чуртка аян-чоруу дээрге, совет-француз харылзааларның төөгүзүнге чугула черни ээлээр апаар деп, ол медеглээн. Чүге дээрге, ол аян-чорук бистиң улустарывыс аразында найыралдыг харылзааларны быжыглаарынга, Франция биле Совет Эвилелиниң аразынга экономика, эртем, культура талазы-биле кады ажылдажылганы ханыладырынга идигни кылыр. Ол ышкаш бедик деңнелге совет-француз ужуражышкын Европада болгаш бүгү делегейде-даа дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлылышкынынга, бистиң дипте болгаш бүгү делегейде-даа айыыл чок чорукту быжыглаарынга чаагай салдарын чедирер апаар.

Далайда лицей

ВАРШАВА. Делегейниң дыка хөй порттарынга алдаржаан «Эдвард Дембовский» дээр судно Гданьның эриктеринге кээп доктаап турупкан. Хоорайның дыка хөй чурттакчылары, далайжылары ону уткаан. Далайжыларның хевин кеткен аныяк гданчылар байырлыг чыскаалга турупканнар. Ынчалза-даа ол дээрге, эжиндиришкинден ээп келген судноны уткааны эвес-тир. Эрткен чылын үндүр бижиттинген «Эдвард Дембовский» деп ол суднода чуртта эң баштайгы далай лицейин тургустунган. Ону «Польшаның океан оруктары» дээр далай судноларының бүдүрүлге черлери шефке алган.

Сөөлгү үеде далай талазы-биле мергежилдиг специалистер Польшага элээн чедишпестеп турар апарган. Ооң ужурундан Гданьга далай лицейин тургузар деп шиитпирлээн.

Баштай лицей турар чаа бажыңны болгаш өөредилгеге ажыглаар улуг эвес судноны кылыр деп шиитпирлээн турган. Ынчалза-даа ындыг планны боттандырары элээн каш чыл узамдыгар болгаш хөй чарыгдалдар үнер апарган. Ынчангаш үндүр бижээн судноларның бирээзин лицейге хүлээдип бээр деп шиитпирлээн.

Гданьның судно септээр чериниң ажылдакчылары ол корабльдың кыска хуусаа иштинде эштип чоруур школа кылдыр эде кылып, чаарткаштар. Ооң келир үеде өөреникчилери база бо талазы-биле дыка дузалааннар. Судного беш класстты, гимнастика залын, элээн каш мастерскаяларны, а ол ышкаш 240 кижи чурттаар өрээлдерни дерип, тургускан.

«Эдвард Дембовский» май айда келирге 160 лицейжилерни алгаш, Балтий болгаш Соңгу далайларга эжиндиришкинче чоруптар.

Гданьның далай лицейинге өөренир хуусаазы — 4 чыл. Ону доосхан кижилер боцманның, улуг матростуң, мотористиң дипломнарын алыр.

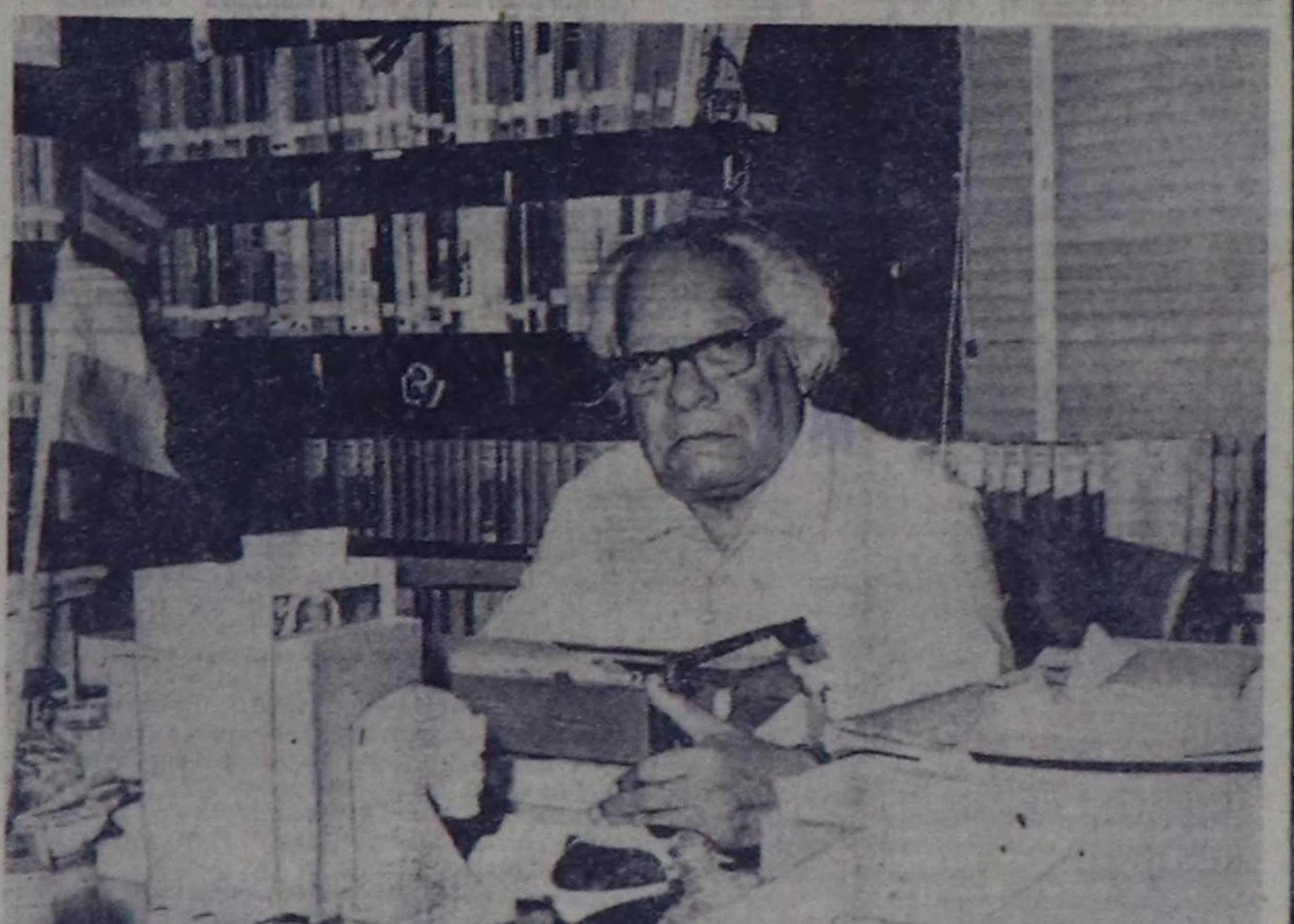

Николас Гильен — сураглыг куба журналист болгаш шүлүкчү, «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреады.

Николас Гильенниң шүлүктери делегейниң улустарының дыка хөй дылдарында, ооң чуртунуң кызыгаарларының ырак даштында-даа чаңгыланып турар.

ПРЕНСА ЛАТИНА — СЭТА-ның фотозу.

Совет дуржулга нептередикчилери

ПРАГА. Амгы үеде чүгле Чех Социалистиг Республикада безин Чехословак-совет найырал аттыг 990 бригадалар санаттынып турар. Ол ат дээш оон-даа хөй — 3.000 коллективтер демисежип турар. Олар чер-ле болганда — үлетпүрде, көдээ ажыл-агыйда, шинчилел институттарында, эмнелгелерде, садыгның болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң бүдүрүлгелеринде-даа, школаларда болгаш дээди өөредилге черлериниң-даа ажылдап турар. Ол шимчээшкин Словак Социалистиг Республикада база дыка калбарган.

Ол хүндүлүг ат дээш социалистиг күш-ажылдың бригадалары деп атты эдилээн коллективтер демисежип турары солун. Ындыг бригадаларның кежигүннери — бүдүрүлгениң чаартыкчылары, бешки беш чылдың даалгаларын, ЧКП-ның XIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары дээш социалистиг чарыштың идепкейлиг киржикчилери бооп турар. Олар аныяктарны шефке ап, оларга мурнакчы дуржулгазын дамчыдып берип турар. Олар боттарының мергежилин болгаш идей-политиктиг деңнелин бедидер дээш үргүлчү өөренип турарлар.

Чехословак-совет найырал аттыг бригадаларның кежигүннери — совет дуржулганың нептередикчилери бооп турар. Чижээ, Праганың «фасадремстрой» чериниң тудугжулары Николай Злобинниң болгаш ооң эштериниң мурнакчы аргазын эң баштай ажыглап эгелээннер. Олар шуптузу Чехословак-совет найырал эвилелиниң ажылынга идепкейлиг киржип турарлар.

Чехословак-совет найырал аттыг бригадаларның кежигүннери Чехословакияны Совет Армияның хостааныындан бээр 30 чылынга уткуштур бүгү улустуң патриоттуг шимчээшкининиң эгелекчилери бооп турарлар.

Суггарылга системалары

ГАВАНА. Кубаның тудугжулары чурттуң аңгы-аңгы можуларында эң улуг 24 суг моондактарын тудуп доозуп турарлар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир плотиналар ачызында тургустунган суг хөөлбектериниң ниити ишкири 4 миллиард кубометр ажа бээр. Ол дээрге, революция мурнунда чуртка турган бүгү суг хөөлбектериниң ишкиринден 85 катап хөй-дүр.

Суггарылга системаларының калбак четкизин тургузары республикага көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин шалыпкын болгаш турумчуг кылдыр көдүрер, ристиң, чигир хыыргызының, цитрус үнүштериниң байлак дүжүдүн өстүрер арганы бээр.

Тропиктиң кудуушкуннуг чаъстаашкыннарының үезинде плотиналарның дузазы-биле хемнер суун таарыштырары суг үерлээшкинин болдурбас аргалыг.

Бо он чыл дургузунда безин ортулуктуң үнүш-дүжүткүр черлериниң чартык хире кезиин суггарып, ажыглаарын Кубаның улус ажыл-агыйының планнарында көрген. Совет Эвилелинден, Болгариядан болгаш социалистиг өске-даа чурттардан барган инженерлер ол улуг планны боттандырар талазы-биле улуг дузаны көргүзүп турарлар.

(СЭТА).

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮНГЕ УТКУШТУР

Кызылдың № 1 школазында, республиканың бүгү школаларында дег, Тиилелгениң 30 чылынга тураскааткан «Кезээде белен» деп көрүлдениң талазы-биле пионерлер солун ажылдар чоруп турар. Школа болунуң баштайгы доозукчуларының бирээзи, Ада-чурттуң Улуг дайынынга маадырлыы-биле өлген Совет Эвилелиниң Маадыры Михаил Бухтуевтиң адын эдилээн. «Кезээде белен» деп көрүлдениң маршруттарының аайы-биле «Салют, Тиилелге!» деп акцияга хамаарыштыр ажылдарны ам-даа хөйнү чорудары планнаттынган. Школаның маадырының төрүттүнген хүнү ноябрь төнчүзүнде эрткен. Өөредилге чылының эгезинден ол хүннү төлептиг уткууру дээш отрядтар, комсомолчу бөлүктер аразынга чарыш эгелээн. Школаның доозукчулары, башкылары — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң болгаш аңаа өлгеннерниң даңзызын четчелээр ажыл уламчылаан. Ол ажылдың баштайгы түңнелин бухтуевчи хүннерде үндүрген. Мемориалдыг самбыралар кылдынып, фронтучуларның фото-чуруктары делгеттинген. Ноябрь 23-те бухтуевчи пионер чыскаалынга «Салют, Тиилелге!» акцияга хамаарыштыр, май 9-ка база «Кезээде белен» деп көрүлдениң түңнелинге чедир кылыр ажылдар тодараттынган. Олла хүн мурнакчы отрядтарның болгаш комсомолчу бөлүктерниң төлээлекчилери Ада-чурттуң Улуг дайынынга мөчээн дайынчыларга тураскаал турар черге чечектер, ленталар салып, даңгырак берген.

М. Бухтуевтиң мөңге алдарынга тураскааткан маргылдаага Кызылдың бүгү школаларының спортчулары киришкен. Команда аайы-биле бирги черни № 14 школаның төлээлери ээлеп, бухтуевчи шаңналды алган.

«Мээң Ада-чуртум — ССРЭ» деп маршрутка дүүштүр Совет Армияның эрткен алдарлыг оруун өөренип, маадыр хоорайлар дугайында альбомнар чыгдынар. «Билиглер чуртунче» деп маршрутка төөгүчүлерниң конкурстарын, «Салют, Тиилелге!» деп чогаадыгларны маргылдаа хевирлиг эрттирер. «Пионерли тудуг» маршрутка Михаил Бухтуевтиң адын эдилээн сесерликти тургузуп, ыяш олуртулгазын чорудар. «Тайбың болгаш кады ажылдажылга» деп маршрутка Венгрияны хостаарынга киришкен фронтучуларны дилеп, ооң төөгүзүн бижиир. Социалистиг чурттарны хостаан хүннерде «Салют, Тиилелге!» деп байырлалдарга акы-дуңма чурт дугайында конкурстарны, викториналарны чорудар. «Тимуржу» деп маршрутка школаның микрорайонунда дайынның инвалидтеринче, киржикчилеринче кичээнгей салып, оларга боттуг дузаны чедирер. Тиилелгениң байырлалынга чедир фронтучуларга тыпсыр белектерни кылып, чечектер өстүрүп белеткээр. «Уран чүүл делегейинде» деп маршрут ёзугаар уран номчукчуларның, ыраажыларның, танцычыларның, чурук тырттырыкчыларының Тиилелгениң 30 чылынга тураскааткан звенолар, отрядтар аразында конкурстарын чорудуп база «Делегейни көрүп тур мен» деп бүгү-делегейниң уруглар чуруктарының III-кү конкурузунга киржир. «Күштүглер, дидимнер, звазигырлар» деп маршрутка Совет Армияның, Шериг-Далай Флодунуң төөгүзүн өөренип, «Зарница» оюнга шериг мергежилдерни шиңгээдип, Ада-чурттуң Улуг дайынының Маадырларынга тураскааткан спортчу маргылдааларны эрттирер. Совет Армияның болгаш Шериг-Далай флодунуң хүнүнде «Төрээн чуртуңга бараан бол, солдат!» деп шугум чыскаалын организастаар.

Өөредилге чылының бүгү дургузунда отряд бүрүзүнге Тиилелгениң 30 чылынга тураскааткан янзы-бүрү темалыг чыыштарны эрттирер. Интернационалчы клубтар, хөглүглер болгаш тывызыгырлар клуву бүгү ажылын ол алдарлыг юбилейге тураскаадыр. Кызылдың № 1 школазында «Салют, Тиилелге!» деп акцияга хамаарыштыр чоруттунган болгаш планнаттынып турар ажылдар ындыг.

М. СААЯ.

Школа меридианында

Маадырлыг чорук кичээли

Белгородтуң № 20 ортумак школазының өөреникчилери боттарының аалчызынче тоолдарда маадыр кижиже кылдыр көрүп органнар. Хоорай Совединиң бажыңында тургускан мемориалдыг самбырада ооң ады кирип турар. Ында мынча деп бижээн: «1943 чылдың август 5-те гвардейжи дивизияның өөредилге батальонунуң дайынчылары Белгород дээш тулчуушкунну изиг тулук чорудуп турда, сержант Дмитрий Верейкин болгаш полит-ажылдакчы Михаил Боев бо бажыңның кырынга Кызыл тукту киискидипкен».

«Маадырлыг чоруктуң кичээлинге» чалаттырган дайынчы хөй-хөй орденнерниң эдилекчизи, курлавырда подполковник М. Г. Боев уругларга эрткен фронтучу оруунуң дугайын чугаалап берген.

...Долгандыр снарядтар болгаш бомбалар частып, самолёттар болгаш танкылар оон-моон хөме кээп турда, ийи дайынчы душ бооп үрелбээн бажың крышазынче үне бергеннер. Тиилелгениң Кызыл тугун хоорай кырынга киискидээр улуг алдар оларга таварышкан. Олар тукту азыпкаш, чаа атакаже кирипкен эштеринче далажыпканнар...

Кызыл туктуг, Суворов орденниг, Белгород-Харьковтуң № 89 гвардейжи адыгжы дивизиязынга музейни ол № 20 школада тургускан.

Өөреникчилер М. Боевке рапорттарын бергеннер. Оларның школазы — хоорайда эки школаларның бирээзи, ук школа Белгородтуң Октябрь районунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

(СЭТА-ның корр).

БЕЛГОРОД.

Музей тургустунган

Саратовтуң политехниктиг институдунуң профессору В. В. Петров билдингир чогаалчы М. П. Прилежаева, химия эртемнериниң доктору А. И. Максимов болгаш Александровтуң № 1 ортумак школазының өске-даа хөй-хөй доозукчулары ук школаның 100 чыл ою-биле аңаа байыр чедиргеннер. Чыыг байыр чедириишкиннерлиг телеграммалар, белекке берген ном-дептерлер школага музей тургузарының эгезин салган. Коллекциялар ооң киржиттиргеннериниң салым-чолун төөгүп турар. Стендилерде материалдар областа улус өөредилгезиниң хөгжүлдезин көргүзүп турар. Ам Александровта болгаш ооң «пос-таавы округунда» — он ийи ортумак өөредилге черлери барын чугаалаарга-ла четчир.

ВЛАДИМИР.

(СЭТА-ның корр).

Чаа школа

Бурятияда көвүрүг тудугжуларының уругларынга өөрүнчүг болуушкун болган: Улан-Удэниң чаа микрорайоннарының бирээзинде чаа школа ажыттынган. Эки дериглелерлиг өрээлдерлиг, спорт болгаш өске-даа залдарлыг, столоваялыг чыыг-чырык школага Байкал-Амур магистралынга көвүрүг тудугжуларының уруглары өөренир.

Көвүрүг талазы-биле конструкциялар заводунуң директору В. Н. Чернобыльский көвүрүг македин уругларга тывыспышаан, мынча дээн:

— Школаны дооскуженерже чедир силерни заводка манаар бис. хоочун салгалдың төлептиг салгакчылары болурунарга бүзүрээр бис.

(СЭТА-ның корр).

УЛАН-УДЭ.

Спорт

БАСКЕТБОЛ

Башкы институдунуң болгаш политехникумнуң спорт залдарында Кызылдың бирги чери дээш бүдүрүлге, албан организация, өөредилге черлериниң аразында баскетбол талазы-биле ээлчегниг оюннар чоруп турар. Ында эр улустуң, херээженнерниң 9—9 командалары киржип турар.

Херээжен спортчуларның баштайгы оюнунда: политехникумнуң командазы көдээ ажыл-агый техникумунуң ойнакчыларын 38:26 санга уткан. Уран чүүл училищезиниң спортчулары институттуң студентилеринге уттурган, а башкылар командазы башкы училищезиниң төлээлерин тиилээннер. Студентилер көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдарын 70:55 санга утканнар.

Чидиг демисел политехникум сургуулдары-биле уругларның спорт школазының ойнакчыларының аразынга болган. Түңнелинде 52:50 санга школачылар тиилээн. Эмчилер коллективи башкы училищезиниң сургуулдарын 48:40 санга уткан.

Б. АБРАМОВ.

Телевидение

НОЯБРЬ 4-ТЕ

МОСКВАДАН

13.30— Дамчыдылгалар программазы.
13.35— Өңнүг телекөргүзүг. «Одаг».
14.05— Медээлер.
14.15— «Концерт залында». ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Биешу ырлап тур.
15.15— Өңнүг телекөргүзүг. «ССРЭ—Франция»... «Демниг болгаш кады ажылдажылганың оруу-биле».
16.15— Өңнүг телекөргүзүг. Концерт.
16.30— Кинопанорама.

КЫЗЫЛДАН

18.00— Телемедээлер.
18.15— «Аас-кежиктиң хоойлузу». Конституция хүнүнге тураскааткан дамчыдылга.
18.45— «Совет сүлде дугайында чугаа». Телефильм.
18.55— Телемедээлер.
19.05— Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.10— «Хаанның аңнаашкыны». Уран-чечен телефильм. ЧССР—Франция.
20.30— Өңнүг телекөргүзүг. «Эфирде — «Аныяк назын». «Болуңну шенен».
21.50— «Дагестан АССР-ниң уткуштур планы боттанышкынында». Дамчыдылгада СЭКП Дагестан обкомунуң бирги секретары М. И. Усманов киржип турар.
22.35— Нурек ГЭС-тиң тудугжуларынга концерт.
23.00—23.30— «Үе». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканы ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Хат кошкак. Автомобиль оруктарының костүрү эки. Агаарның температуразы дагалыг районнарга 18—23, өскелеринге 24—29 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, хар чагбас. Чөөн угланыышкыныг хат кошкак. Агаарның температуразы 25—27 градус соок.

КИНОТЕАТРЛАРДА

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Экранның сылдызы» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 21.00, «Боттарыңынга — хары, хары улуска — өңнүк» 18.50 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Генерал Топтыгин» деп мультфильм. 9.20, «Алачилер» 10.50, 12.40, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Бышкан вишнялар» 15.00, «Кадай-кыс» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Агаар аренаазы» 15.00, 16.40, 18.20, 19.50 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ
Индекс 667000
Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерлериниң 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тиражы 16056. ЧАГЫГ № 2755.
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01367.